

Arvosteluja

Saamelaisten pyhässä maisemassa

**Tiina Äikäs: Rantakiviltä tuntu-
reille. Pyhät paikat saamelais-
ten rituaalisessa maisemassa. *Studia archaeologica septen-
trionalia 5, Pohjois-Suomen his-
toriallinen yhdistys, Rovaniemi
2011. 240 s. +16 s.***

Tiina Äikäksen Oulun yliopistossa tehty arkeologian väitöskirja lisää huomattavasti tietoaamme saamelaisten rituaalisista maisemista. Hän sijoittaa työnsä tutkimushistorian viitekehyykseen ja pohtii tutkimuksen eettisiä ongelmia. Pohjois-Suomen pyhien paikkojen lukumääräksi Äikäs rajaa 107. Hän käsittelee muotoja, joilla ”pyhyys” (pohjoissaameksi *bassivuohhta*) ilmenee maisemassa, samoin kuin erilaisia teoreettisia lähestymistapoja pyhyyteen. Äikäs hyödyntää Geographical Information Systems (GIS) -paikkatietojärjestelmää yhdessä maisema-arkeologian kanssa.

Äikäs nostaa esille useita pyhien paikkojen ja maiseman suhteeseen liittyviä näkökohtia. Niitä ovat esimerkiksi pyhien paikkojen löytöpaikat maisemassa, seita-kivien (pohjoissaameksi *sieidi*) yleiset ominaispiirteet ja niiden näkyvyys maisemassa sekä pyhien paikkojen suhde veteen ja äänimaisemaan.

Tarkastelun kohteita ovat kalastaminen, metsästäminen ja poronhoito suhteessa rituaaliseen maisemaan, esihistoriallisten metsästyksen jäänteiden kuten ansakuoppien sekä asuinpaikkojen ja pyhien paikkojen suhde toisiinsa ja kysymys siitä, kuinka laajasti 1600- ja 1700-luvulla rakennettiin kirkkoja saamelaisten alkuperäisten pyhien paikkojen läheisyyteen.

Väitöskirja perustuu suurimmaksi osaksi arkeologisiin ja historiallisiin lähteisiin. Tekijä tulkitsee niiden perusteella pyhien kivien elinkaaren ja tuo esiin myös pyhien paikkojen merkityksen nykyaikana. Esimerkiksi viime vuosisadalla joillekin *sieidi*-kiville asetettiin kollikkoja ja muita esineitä. Nykyisin kiviä ovat käyttäneet uuspakanat ja paikallinen matkailuelinkeino, ja niistä on kerrottu paikallisia tarinoita. Näkökulma siirtyikin pyhistä paikoista toimintoihin (rituaaleihin), esimerkiksi uhraamiseen.

Fosfaatti- ja GIS-analyysin avulla on voitu selvittää pyhien paikkojen elämänkaarta. On kartoitettu esimerkiksi sitä, missä kohtaa pyhän kiven lähellä uhritoimituksia on suoritettu, ja analysoitu äänimaismaa sekä pyhien kivien ja muiden paikkojen välistä suhdetta. Esiin voidaan nostaa myös paikallisia eroavaisuuksia: pyhät paikat ovat Inarissa lähempänä vettä kuin Utsjoella, palaneita luita on löydetty vain Inarista, kirkkoja on rakennettu pyhien paikkojen läheisyyteen pohjoisessa mutta ei etelässä jne. Erillisen maininnan arvoinen on sel-

keä ja hyvin kirjoitettu eettisiä kysymyksiä käsittelevä osuus ja käytännönläheinen tapa, jolla Äikäs käyttää valitsemiaan teoreettisia näkökulmia heuristisina työkaluina.

Joitakin tekstissä esiintyviä analyyttisiä käsitteitä, kuten ’pyhää’ ja ’uhria’, olisi voinut käsitellä yksityiskohtaisemmin samoin kuin perustella laajemmin eriaikaisten ja eri paikoissa esiintyneiden ilmiöiden välillä nähtyjä vastaavuuksia ja niiden valintaa ja arviointia. Jotkut niistä ovat saamelaisalueelta eri aikakausilta, jotkut taas perustuvat sekundäärikirjallisuuteen, jossa tehdään yleistyksiä eri puolilta maailmaa kerätyn aineiston pohjalta. Ne kriteerit, joilla on arvioitu saamelaisten pyhiksi paikoiksi esitettyjen paikkojen aitoutta, tarjoavat erinomaisen menetelmän tulevalle tutkimukselle, mutta tätä lähdekriittistä arviointimenetelmää olisi voitu käyttää paljon johdonmukaisemmin läpi koko tutkimuksen. Käsitellessään antropomorfin suutta ja zoomorfin suutta – kyse on kivistä, jotka näyttävät muistuttavan ihmis- tai eläinhahmoja – tekijä olisi voinut keskittyä enemmän metodiongelmiiin, sillä yhdennäköisyyden havaitseminen riippuu paljon katsojasta eikä nykyajan arkeologi välttämättä näe saamelaisia kohteita samoin kuin ne saamelaiset, jotka käyttivät paikkoja 500 vuotta sitten. Siellä täällä argumentaatiota olisi helpompi seurata, jos tekijä olisi tekstissä näkyvämpi: huolimatta siitä, että tutkimusmateriaali esittää voimakkaita

argumentteja aikaisemman tutkimuksen joitakin hypoteeseja ja väittämiä vastaan, muiden kuin tekijän omia näkemyksiä puoltavia tuloksia tai argumentteja käsitellään vähän – sen sijaan tutkimusmateriaali ja -tulokset on jätetty puhumaan omasta puolestaan.

Nämä ovat kuitenkin pikkuseikkoja. Ennen kaikkea kyseessä on hyvä tutkimus ja hyvin kirjoitettu teos, jota on ilo lukea. Tiina Äikäs esittää väitöskirjassaan uusia näkökulmia saamelaisten pyhien maisemien tutkimukseen. Aineisto, metodit ja teoreettiset näkökulmat ovat hyvin valittuja, ja ne vastaavat tutkimuskysymyksiin. Tutkimusmateriaali on luokiteltu luotettavuuden mukaan. Aikaisempaa tutkimusta saamelaisten pyhistä paikoista samoin kuin erilaisia teoreettisia lähestymistapoja pyhyteen ja metodologisiin ongelmiin on pohdittu. Teksti on jäsennelty loogisesti. Kieli on selkeää ja argumentointia on helppoa seurata. Lukuisat valokuvat, kartat, diagrammit ja taulukot helpottavat lukemista – eivät vain kuvituksesta vaan oleellisena osana tutkimustulosten perustelua. Tutkimuksessa on käytetty runsaasti asiaan liittyvää kirjallisuutta usealta tieteenalalta. Monia aihepiirejä käsitävän teoreettisen inspiraation, metodisen tiukkuuden ja selkeyden sekä laajan empiirisen aineiston avulla (joka ei ole vain arkeologista) Äikäs onnistuu luomaan synteesin, jonka ansiosta hänen väitöskirjansa on mielestäni yksi tärkeimmistä saamelaisten rituaalisia maisemia käsittelevistä teoksista, mitä tähän mennessä on kirjoitettu.

Koska valitettavasti aivan liian harvat saamelaiskulttuurin asiantuntijat (olivatpa he sitten antropologeja, arkeologeja tai historian-tutkijoita) osaavat suomea teos pitäisi kääntää englanniksi, jotta se saisi sen painoarvon minkä se ansaitsee.

– HÅKAN RYDVIING

Hyvät miehet 1500-luvun Suomessa

Ulla Koskinen: Hyvien miesten valtakunta. Arvid Henrikinpoika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa. Historica Bibliotheca 132, SKS, Helsinki 2011. 446 s.

Ulla Koskinen väitöskirjatutkimuksen aikakausi on viimeisten vuosikymmenien aikana jäänyt vähälle huomiolle, sillä 1500-luvun ruotsalais-suomalaisesta yhteiskunnan murrosvaiheesta on viime aikoina tehty vain niukasti tutkimusta. Erityisesti tämä tilanne koskee väitöskirjoja, joita on Suomessa tästä aikakaudesta ja aihepiiristä ilmestynyt vain yhden käden sormin laskettava määrä. Sinänsä Ruotsissa ja Suomessa on pitkä varhaismodernin ajan tutkimuksen traditio. Koskinen aihe liittyy läheisesti Ruotsin nousevan suurvallan synthyetkiin ja erityisesti valtakunnan itäisten osien vaiheisiin vuosisadan jälkipuoliskolla. Tarkasteluaikaa synkentää huomattavasti 25-vuotinen Venäjän-sota, minkä vuoksi monet asiat olivat Suomen puoleisessa valtakunnassa koko lailla toisin kuin Pohjanlahden länsipuolella. Pitkän sotakauden huipennukseksi Ruotsi syöksyi niin sanottuun 1590-luvun kriisiin, jonka tärkeä osatekijä oli Suomessa syksyllä 1596 ja talvella 1597 käyty nuija-sota. Laillisen kuninkaan Sigismundin ja hänen valtaansa menestyksellisesti tavoitelleen valtionhoitaja Kaarle-herttuan kiistassa yhtäältä suomalaisten aatelmien kovaotteinen mahti Ruotsin vallan itäisissä osissa sortui, ja toisaalta Koskinen tutkimuksen tärkeä lähdehenkilö, soturi ja hallintomies Arvid Henrikinpoika Tawast menetti henkensä. Koskinen tarkastelee si-

ten työssään erään voimakkaan ihmisryhmän tähtihetkiä ja heidän aikakautensa veristä päätöstä ”Kaarle-herttuan lahtipenkissä”.

Tutkimuksen otsikko *Hyvien miesten valtakunta* rajaa omalla tavallaan näkökulmaa aatelin yhteisöjen suppeaan kärkiyksilöiden ryhmään. Valtakunta on tässä käsitteenä ongelmallinen, kun kuitenkin kyse on – kuten alaotsikko toteaa – valtakunnan itäisestä osasta. Toimintakulttuurin alaan kuuluvat laajat osa-alueet ja toiminnan muodot jäävät kokonaisuutena arvioimatta. Tavallisesti toimintakulttuuri-termi kiinnittyykin kasvatustieteisiin ja taloustieteisiin; viimeksi mainitussa se liitetään usein muutoksen johtamiseen, mikä luonnollisesti voisi olla analoginen tutkittujen keskitason (sotilas)johtajien työn kanssa. Tekijä käyttää yleensä aikalaisille tuttua käsitteistöä ja tekee siten oikeutta tutkimuskohteilleen.

Kysymyksenasettelu on sijoitettu moneen eri paikkaan, ja siihen kuuluu vähintään 12 hieman eri sanoin muotoiltua kysymystä, jotka käsittelevät toimintakulttuuria, retoriikkaa ja vuorovaikutuksen analyysiä sekä sosiaalisten verkostojen ja hallinnon eri muotoja.

Arvid Henrikinpoika Tawastia tutkimuksen keskiössä olisi voitu problematisoida huomattavasti enemmän; edes hänen aatelisarvonsa ei ollut tarkastelujaksolla aivan kiistaton. Tekijän mukaan säilynyt arvokas kirjekokoelma on syy siihen, miksi Tawast on valittu ”tutkimuksen esimerkkihenkilöksi” (s. 10). Hänen kauttaan olisi mahdollista käsitellä laajasti aikakauden historiakulttuuria, historiografiaa ja historiankäyttöäkin. Tutkijasta ja näkökulmasta riippuen Tawastia on pidetty joko uskollisena ja isänmaallisena kuninkaanmiehenä (esimerkiksi Helge Pohjolan-Pirhonen) tai julmana talonpoikien piinaajana (Eric Anthoni). Täilaisten seikkojen pohtiminen olisi mahdollistanut toimintakulttuurin

pimeiden ja säilyneiden lähteiden tavoittamattomissa olevien ilmiöiden havaitsemisen ja analysoinnin.

Tutkimus sijoittuu keskiajan ja uuden ajan kehittyneen valtion väliselle harmaavyöhykkeelle. Pitkää sotajaksoa ja sen aiheuttamia taloudellisia ongelmia olisi voitu korostaa enemmän ja nimenomaan hallintoherrojen toiminnan hidasteina ja suoranasina esteinä. 1590-luvun kriisin osatekijöiden varsin kategorinen ulosrajaus ei ole onnistunut ratkaisu: kyseinen aika-kausi on juuri tälle tutkimukselle poikkeuksellisen relevantti teksti.

Ulla Koskinen tuntee aikaisempaa tutkimusta varsin hyvin, mutta aiemman tutkimuksen kriittinen analyysi jää toisinaan yleiselle tasolle. Kriittikki esitetään passiivissa ja ilman viittauksia (esimerkiksi s. 11, 25, 26, 29), joten oman työn suhteutus vallitsevaan tutkimustraditioon on osin vaillinainen. Työssä keskeiset vuorovaikutuksen ja neuvottelun käsitteet sekä niiden merkitys esitellään pääsääntöisesti lähitieteenalojen ja ns. kansainvälisen tutkimuksen näkökulmista. Pohjoismaisesta tutkimuksesta Koskinen viittaa muu muassa Sven A. Nilssonin, Jan Lindegrenin ja Jan Gleteen, mutta Eva Österberg saa vain lyhyen maininnan, vaikka juuri hän kehitti Pohjoismaisessa ensimmäisenä vuorovaikutustutkimusta väitöskirjassaan *Gränsbygd under krig* (1971).

Biografista tutkimusperinnettä ei juuri käsitellä, vaikka elämäkerrallinen tutkimusote on yksi potentiaalinen tutkimusnäkökulma. Tekijä ei myöskään hyödynnä elämäkertatutkimuksen menetelmiä, minkä lisäksi vertailu ei kuulu tämän tutkimuksen työkalupakkiin. Kansallisbiografiasta löytyisi nopealla haulilla nelisenkymmentä Vaasa-kauden sotilas- ja virkatehtävissä toiminutta henkilöä, joiden toimintaa olisi voitu helposti suhteuttaa tutkimuskohteisiin. Muusta kirjallisuudesta huomiota kiin-

nittää Eric Anthonin pääteoksen *Finlands medeltida frälse och 1500-talsadeln* (1970) sekä Birgitta Odénin tulkinallisesti vahvan talous- ja hallintohistoriallisen tuotannon puuttuminen lähdekirjallisuudesta. Samoin Pentti Renvallin kenties merkittävimmän 1500-luvua käsittelevän julkaisun (Suomen kansanedustuslaitoksen historia I, 1962) poissaolo on harmillista.

Hyvin kirjoitettu tutkimus kulkee koko lailla Tawastiin liittyvien aineistojen sanelemilla ehdoilla. Arkistoista ankaralla työllä kerättyjä kirjeitä on yhteensä noin 550, joista noin sata on Tawastin itsensä laatimia. Perusmenetelmänä toimii kokonaisvaltainen hermeneuttinen lähiluku. Viestiketjuja on säilynyt niukasti, mikä tekee työskentelystä lievästi sanottuna haasteellista. Kirjeistö on lähtökohtaisesti vino: yleensä on säilynyt vain joko vastaanottajan tai lähettäjän kirjeet. Silloin kun aineisto on aidosti riittänyt vuoropuheluun, on tuloksena erinomaisia lapausanalyysyjä, vaikka pitkien lainausten käyttö on toisinaan liioiteltu.

Valittu temaattinen jäsenitys on tällaisen aineiston suhteen yleensä paras ratkaisu, vaikka se tuottaa osin raskaita lukuja, toistoa ja hyvin lyhyitä alalukuja. Työhön on jäänyt pääkysymyksiin liittymättömiä rönsyjä sekä taustatiedoiksi vaipuvia osuuksia. Tekijä on halunnut puristaa tiedot lähteistään silloinkin, kun ne eivät välttämättä vie problematiikkaa eteenpäin (esimerkiksi aateliston asema valtakunnassa ylipäätään, Per Brahe vanhemman *Oeconomia*, kirjetyyppien esittely, luvut ”Ystävyyskulttuurin juuret” ja ”Kuningas saapasrenkinä” sekä kirjeenkuljetajien identifiointi jne.).

Tawastin ja muiden hyvien miesten yhteistyöverkoston laadintaan on panostettu kartoin, asetelmin ja taulukoin. Ne ovat informatiivisia, vaikka perustuvat ennen muuta ja ainoastaan Tawastin kokoel-

maan. Verkostoa ei ole täydennetty esimerkiksi kirjallisuuden lisätiedoilla. Tutkimus osoittaa, kuinka aatelisten keskinäinen kaupankäynti toimi aivan samoilla periaatteilla kuin kauppiaiden. He vaihtoivat kirjeitse tavaroita, palveluksia ja rahaa luottamuksen hengessä. Menettely säästi liiketoiminnan kustannuksia, kun painavia tuotteita ei välttämättä tarvinnut siirtää pitkiä matkoja huonon infrastruktuurin oloissa. Aatelisille aktiivinen yhteydenpito oli arvo sinänsä, kun taas kauppiat toimivat yleensä tilanteen mukaan: yhteyttä otettiin, jos oli tarvetta mutta muuten ei.

Tutkimuskohteena olevien keskitason sotilas- ja hallintoehkölöiden tutkiminen on ollut työlästä ja vaikeaa. Tutkimus on vahvasti aineistolähtöinen, niin hyvässä kuin hieman pahassakin. Kirjeaineiston huolellinen kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen analyysi on moitteetonta, ja lähiluku tuottaa parhaimmillaan erinomaisia tuloksia. Koskinen tekee useita oikeanlaista tarkkuutta vaativia havaintoja, jotka samalla kertovat käytettyjen tekstien nyansseista. Runsaasti uutta tietoa saadaan muun muassa siitä, kuinka erilaisten puhutteluiden ja fraasien käyttö oli ryhmäsidonnaisista, fiktiiviset sukulaissuhteet muotoiluultaan tarkoin harkittuja ja kuinka hienovaraiset tai vastaavasti hyvin suoranasaiset toimintatavat näkyivät jo kirjeiden osoitteistoissa ja arvonimissä. Tiedonkeruun, -käytön ja -kulun ongelmista ja käytänteistä saadaan mielenkiintoisia tuloksia.

Ulla Koskisen ahkera lähdeyöskentely tuottaa ajatuksia herättävää tietoa Ruotsin valtakunnan ja Suomen historian kannalta keskeisestä murroskaudesta. *Hyvien miesten valtakunta* on lahjakkaan tutkijan rohkea ja kunnianhimoinen väitöskirja vaikeasta ja viime aikoina vähän tutkitusta aihepiiristä.

– PETRI KARONEN

Kreivin klientit ja suurvallan rakentajat

Marko Hakanen: Vallan verkostoissa. Per Brahe ja hänen klienttinsä 1600-luvun Ruotsin valtakunnassa. Jyväskylän Studies in Humanities, 157. Jyväskylän yliopisto 2011. 214 s.

Kreivi Per Brahe oli drotsi, valta-neuvos ja oikeusvaltion rakentaja, vanhoillinen aristokraatti ja tinkimätön isänmaan palvelija, jonka ajattelussa aatelin ja valtion etu samaistuivat toisiinsa. Väitöskirjassaan Marko Hakanen tutkii mahtavan kreivin klienttiverkostoja, joiden avulla Brahe käytti valtaa niin Tukholmassa kuin kaukana Suomessakin.

Aihe on tärkeä. Klienttisuhteiden merkitys uuden ajan valtion toiminnalle tunnustetaan nykyään yleisesti, mutta syvällisesti aiheeseen porautuvaa tutkimusta on vähän.

Hakanen on valinnut lähemmän tutkimuksen kohteeksi Brahen taloudellisia etuja Suomessa valvo- neen Henrik Corten, kansliassa työskennelleen Nils Tungelin, kuolemaantuomitun historioitsijan Arnold Johan Messeniuksen sekä Turun Akatemian professorit Anders Thuroniuksen ja Mikael Wexio- nius-Gyldenstolpen.

Näiden miesten värikkäiden ja tragikoomistenkin elämänvaiheiden kautta piirtyy esiin kuva siitä, millaista oli olla Brahen klientti. Hakanen kuvaa arvokkaalla tavalla klienttien toimintastrategioita ja sitä, miten klienttisuhteet kutoutuivat osaksi 1600-luvun ihmisen elämää. Myös klienttinä olemisen varjopuolet saavat sijansa, ja tutkimuksesta käy hyvin ilmi, että klientin arvo patronukselleen perustui ensi sijassa hänen hyödyllisyyteen- sä.

Hakasen työ perustuu lähteiden lähilukuun ja huolelliseen lähdekri- tiikkiin. Kirjeretoriikan analyysi on kunnianhimoista. Hakanen ei juu- tu pohtimaan, olivatko klienttien uskollisuudenvakuuttelut ”totta”, vaan kuvaa sitä, miten kirjeiden ja retoriikan avulla järjestelmää pi- dettiin koossa.

Hankkimalla palvelukseensa pä- teviä klienttejä Brahe saattoi sekä kehittää valtakuntaa että valvoa omia etujaan. Hakanen kuvaa ansiokkaasti patronus–klientti-suh- teiden merkitystä informaatiokana- navina. 1600-luvulla tiedonkulun puutteet muodostivat suuren on- gelman vallanpitäjille. Klienttinsä kautta Brahe sai tietoja niin sotata- pahtumista kuin omien läänitys- tensä asioista, kanslian juoruista puhumattakaan. Klientin välityk- sellä vähäisemmässä asemassa olevat alamaiset pystyivät myös saamaan yhteyden Braheen ja kruunuun kätevämmän kuin viralli- sen byrokratian kautta.

Klienttijärjestelmä on hyvin vai- kea tutkimuskohde. On vähintään- kin haasteellista kuvata ilmiötä, joka ilmiselvästi on olemassa mut- ta jonka kuvaamiseen aikalaisilla on vähän sanoja ja joita vaikeasti tulkittava retorinen symboliikka vielä hämärtää. Itse järjestelmä oli myös joustava ja muuttui yhteis- kunnan mukana. Se esimerkiksi mukautui vaivatta työvoimapulan ajasta tilanteeseen, jossa työvoi- masta oli ylitarjontaa, kuten Haka- nen toteaa.

Hakasen tutkimuksen ongelmat liittyvät käsitteisiin ja työn historial- lisen kontekstin rakentamiseen. Hakanen määrittelee työssään klienttijärjestelmän käsitteitä yhä uudelleen. Ongelmana on, että määrittelyt ovat osin epäselviä ja jopa hiukan ristiriitaisia. Vallan kä- sitettä ei määritellä lainkaan, vaika sana esiintyy otsikossa. Keskei- siin valtateorioihin kuuluu olennai- sena osana vallan resurssiluonteen ja valtasuhteiden luonteen määrit- tely. Vallan ja vallan verkostojen

käsitteitä olisikin tullut analysoida; se olisi tuonut työlle käsitteellistä ryhtiä.

1600-luvun ihmisille oli olemas- sa patronuksia ja klienttejä, mutta ei heidän muodostamaansa ”ver- kosta”. Se on tutkijan luoma analyysimenetelmä, jonka avulla piirretään esiin vallankäytön ra- kenteita. Tämä olisi pitänyt tuoda tutkimuksessa selvemmin esille.

Hakanen kirjoittaa paljon ver- koston resurssista ja mainitsee esimerkiksi, että klientit olivat ”osa näkymätöntä verkkoa, joka pitäisi huolen omistaan.” Klienttien suh- teestaan saama hyöty oli kuitenkin peräisin Brahelta ja perustui Brahen asemaan ja hänen ylhäisiin suhteisiinsa. Klientit olivat siis riip- puvaisia kreivin, eivät klienttiver- koston resurssista. Hakanen kor- rostaa työssään itsekkin sitä, millai- seen hätätilaan patronuksen men- nettäminen klientin ajoi. Kun ”ver- kosto” ei tuossa tilanteessa tarjon- nut turvaa, voi kysyä, mikä merki- tys klienttien välisillä suhteilla yli- päättään oli.

Vaikka Hakanen toisaalta antaa ymmärtää, että verkoston yhden osan toimimattomuus saattoi joh- taa koko systeemin romahtami- seen, hän myös osoittaa että näin ei tapahtunut: Arnold Johan Mes- seniuksen maanpetoskandaali tai Nils Tungelin sotkut kansliassa ja yksityiselämässä eivät horjuttaneet Brahen klienttiverkosta tai vie- neet muiden klienttien uskotta- vuutta.

Hakanen ei juuri analysoi Bra- hen poliittista vaikutusvaltaa ja tutkimusasetelman historiallinen konteksti jää sirpaleiseksi. Tutki- mus sijoittuu Brahen aktiivisiin vuosiin 1600-luvun taitteen mo- lemmille puolille. Hakanen kuiten- kin kirjoittaa laajasti 1500-luvun tapahtumista ja käsittelee niitä enemmän kuin 1600-luvun puoli- välin poliittista ilmastoja, joka oli Brahen toiminnan kannalta keskei- nen. Tulee vaikutelma, että kirjoit- taja on keskittynyt niin intensiivi-

sesti suurvalta-ajan klienttijärjestelmän synnyn ja perusteiden analyysiin, että vauhti on ikään kuin loppunut kesken ja työn ajallisen loppupuolen nitominen historialliseen kontekstiin on jäänyt kesken. Esimerkiksi Arnold Johan Messeniuksen kohtalon analyysi jää puolitiehen, koska 1650-luvun poliittista tilannetta ei käsitellä.

Hakasen olisi kannattanut valita yhdeksi tapausesimerkiksi joku poliittisesti merkittävässä asemassa oleva alemman aatelin edustaja. Nämä olivat aristokraateille kaikkein tärkeimpiä klienttejä, sillä 1600-luvulla alempi aateli haastoi aristokratian ja oli lopulta mukana kaatamassa sen poliittista ja taloudellista ylivaltaa. Nyt Hakanen väistää tutkimuksessaan kysymyksen siitä, miksei aristokratia massiivisesta klienttijoukostaan huolimatta onnistunut säilyttämään valta-asemaansa.

Hakaniemi on joutunut tutkimusta tehdessään laatimaan kokonaiskuvaa aihepiiristä, josta tiedetään vähän – osin etenemään suorastaan kartoittamattomassa viidakossa. Apua on ollut vain muutamista melko pintapuolisista pohjoismaisista julkaisuista ja kansainvälisistä tutkimuksista, joiden tulokset ovat vaikeasti sovitettavissa Ruotsin valtakunnan oloihin. Marko Hakasen väitöskirja onkin tärkeä puheenvuoro siinä historian-tutkimuksen kentässä, joka tarkentaa kuvaa suurvallan rakentamisesta ja sitä myötä koko modernin valtion synnystä pohjolassa.

– MIRKKA LAPPALAINEN

Kunnian kentillä

Ville Sarkamo: Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa. Jyväskylä Studies in Humanities 167, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2011. 216 s.

Miksi suuressa Pohjan sodassa Suomeen sijoitettuja joukkoja komentanut Carl Gustaf Armfelt ajoi upseerikollegojen vastustuksesta huolimatta läpi ajatuksensa ryhtyä taisteluun venäläisiä vastaan helmikuussa 1714 Iossakyrössä Napuen kylän peltoaukealla? Jälki maailman silmin tarkasteltuna olisi toki ollut järkevämpää, kuten muut upseerit esittivät, odottaa täydennystä Pohjanmaan nostoväestä ja yllättää vihollinen Isonkyrön ja Ilmajoen välisellä metsätiellä. Ja kuinka on ymmärrettävissä, että vaikka Napuen taistelu kääntyi Armfeltin joukkojen ja Ruotsin näkökulmasta katastrofiksi – tappion ohella noin puolet miehistä kaatui ja alkoi ns. isonvihan aika – näyttää siltä, että ylipäällikkö kuitenkin säilytti sotilaskunniansa ja tavaltaan siis voitti. Nämä ovat ikään kuin avainkysymyksiä, joihin Ville Sarkamo vastaa karoliiniarmeijan soturien kunniakäsitteestä luotavassa väitöstutkimuksessaan.

Sarkamon tutkimus liittyy monella tapaa sellaiseen erityisesti suomalaisen suurvalta-ajan tutkimuksen jatkumoon, joka sai inspiraationsa 1990-luvulla kulttuurintutkimuksen parissa keskustellusta tulkitsevasta antropologiasta sekä ns. lingvistiseen käänteeseen yhdistyvästä diskurssianalyttisestä tutkimusotteesta. Tätä puolta ei Sarkamon työssä kuitenkaan kovin avoimesti painoteta, vaan hän tyytyy menetelmiään ja lähestymistapojaan kuvatessaan viittaamaan lyhyesti diskurssianalyysiin ja so-

siaaliseen konstruktivismiin ja niiden keskeisiin tässä tutkimuksessa soveltamiinsa periaatteisiin. Näitä lähtökohtia Sarkamo olisi mielestäni voinut korostaa tutkimuksen aineistojen käsittelyluvuissa avoimemmin ja siten kiinnittää omaa analyysiään tieteen metodologias- ta ja tietoteoriasta käytyyn keskusteluun.

Tutkimuksen pääaineistona ovat karoliiniupseerien vuoden 1723 valtiopäiville kirjoittamat memoriaalit eli muistutukset tai valitukset. Näissä asiakirjoissa upseerit vetosivat aatelissäätöön ja valtiopäivillä istuneeseen upseerinviroista ja eläkkeistä esityksen laatineeseen sijoitteludeputaatioon. Monet suuresta Pohjan sodasta ja sota- vankeudesta palanneet upseerit olivat saaneet pettyä katkerasti, kun kotimaassa oli varttunut uusi upseerisukupolvi, joka oli miehittänyt vuosia poissa olleiden virat ja ohittanut heidät uralla etenemisessä. Upseereita oli siis tarjolla enemmän kuin upseerin paikkoja, varsinkin kun armeijaa supistettiin ankaralla kädellä. Siksi kisa oli ankara, ja vanhojen sotaratsujen oli vedottava saavutuksensa ja kärsimyksensä esiin tuoden valtiopäivien sijoitteludeputaatioon pitääkseen asemistaan kiinni. Tutkimuksen pääaineiston ohella Sarkamo käyttää myös muita soturien itsensä tuottamia lähdeaineiksia kuten päiväkirjoja ja taistelukuvauksia. Tätä aineistoa Sarkamo vertaa ns. normatiiviseen aineistoon, jollaisia ovat muun muassa upseerinvala, sota-artiklat (sotaväkeä koskeva erillinen lainsäädäntö) ja muut upseereita koskevat säädökset, sotaväelle tarkoitetut oppaat ja valtiopäiväasiakirjat.

Kunnian käsitteen Sarkamo jakaa kolmeen erilaiseen käsitykseen kunniansta. Kunnia oikeutena liittyy säätykunniaan ja nimenomaan ryhmään (tässä aateliin) kuuluminen kautta yksilön itselleen antamaan sosiaaliseen arvostukseen. Tämä kunnia ei voinut kasvaa: se

vain joko oli yksilöllä tai ei ollut. Toinen Sarkamon esittämä tapa on käsittää kunnia tavoitteena, joka yhdistyy maineen käsitteeseen. Tämä kunnia saavutettiin tekojen ja kunnian mukaisen toiminnan avulla, ja se saattoi kasvaa tai vähetä sen mukaan, kuinka henkilö toimi. Kolmas tapa ymmärtää kunnia on kunnia rakenteena, joka on sukua ensimmäiselle kunnian käsitteelle. Kunnia rakenteena korostaa kuitenkin yksilön ja yhteisön välistä vuorovaikutuksellista suhdetta. Yksilö oli ryhmän jäsen niin kauan kuin hän toimi kunniallisesti eli yhteisön asettamien normien ja tavoitteiden mukaan. Kunniakäsittelen erittely perustuu paljolti Sven Delblancin ja Frank Hendersonin ajatuksille, mutta kunnian kolmijako on Sarkamon omaa työtä. Kolmijako on erityisen ansiokas siksi, että Sarkamo pystyy käyttämään käsitejaotteluaan johdonmukaisesti läpi koko tutkimuksensa ja sen avulla analysoimaan ja selittämään aineistostaan nousevia ilmiöitä.

Tutkimuksen käyttämässä normatiivisessa aineistossa on kuitenkin särö. Kun upseerisotureiden kirjoittamat memoriaalit, taistelukuvaukset ja päiväkirjat toistelevat samoja kunniakkaiksi selitetyjä ominaisuuksia, jotka nousevat esiin upseerivaloissa, sotaväelle kirjoitetuissa oppaissa ja sota-artikloissa – tällaisia olivat esimerkiksi kuuliaisuus, miehuullisuus ja uhrautuvaisuus –, näyttää upseerien käytös todistavan varsin toista kuin kaksintaistelut kieltäneen ja niihin ankarasti suhtautuneen duelliplakaatin esittämät arvostukset. Vaikka kaksintaistelut kiellettiin duelliplakaattissa jyrkästi ja sellaiseen osallistuneita uhattiin omaisuuden ja kunnian menetyksellä, upseerit hakeutuivat kaksintaisteluihin. Onko siis kuitenkin niin, että upseerit kirjoittivat kunniallisiksi esitettyjä hyveitä memoriaaleihinsa ja taistelukuvauksiinsa kopsioimalla ne normatiivisesta aineistosta, kos-

ka heiltä edellytettiin sellaista käytöstä tai ainakin sen esittämistä, vaikka olisivat ajatelleet asioista aivan toista?

Näin ei ole. Sen osoittaa muutama Sarkamon aineistostaan erityisesti esiin nostama ja selittämä esimerkki siitä, kuinka hänen hahmottelemansa karoliiniupseerien kunniaan perustunut maailmankuva konkretisoitui kunniakoodiston ohjaamaksi toiminnaksi. Erinomaisin esimerkki tästä on mainittu Armfeltin päätös ryhtyä Napuen taisteluun vastoin muiden upseeriden mielipidettä. Armfeltin edeltäjää Suomeen komennettujen joukkojen komentajana, Georg Lybeckeriä, syytettiin taisteluiden välttämisestä, ja hänet kutsuttiinkin vuonna 1713 Tukholmaan tekemään tiliä Etelä-Suomen menettämisestä ilman kunnollista vastarintaa. Lykkäämällä taistelua ja ryhtymällä vähemmän kunnialliseksi katsottuun sissisotaan, joka olisi ollut toki taktisesti järkevää, Armfelt olisi altistanut itsensä samanlaisen arvostelun kohteeksi. Kunniallisempaa oli käydä ratkaisevaan taisteluun avoimella kentällä, vaikka hintana olikin tappio ja yli 2 000 miehen henki. Kun taistelun lopputulos selitettiin muista seikoista kuin päättäväisesti taisteluun ryhtyneestä komentajasta johtuneeksi, Armfeltin kunnia peräänantamattomana komentajana säilyi ja suorastaan kasvoi. Taisteluja vältellyt Lybecker sen sijaan tuomittiin menettämään kunniansa, henkensä ja omaisuutensa. Voiko konstruktivismin keskeinen ajatus siitä, kuinka teksti ja puhe, tässä julkilausuttu upseeriston kunniakoodisto, on osa todellisuutta ja ohjaa toimintaa, enää paremmin tulla historiallisessa tahtumisessa ”lihaksi”?

Kun 1990-luvulla varhaisen uuden ajan tutkijat keskittyivät paljolti talonpoikaisen maailman selvittelyyn, on 2000-luvulla ilmestynyt useita aatelin elämää, toimintaa ja arvomaailmaa käsittele-

viä ansiokkaita väitöskirjoja. Ville Sarkamon tutkimus on ansiokas osa tätä tutkimuksen kenttää. Huolimatta työssä esiintyvistä vähäisistä toistoista ja rakenteellisista kysymyksistä, joille voidaan ainakin esittää vaihtoehtoisia ja kenties selkeyttäviä ratkaisutapoja, on Sarkamon tutkimus kiistatta korkeatasoinen ja avaa nykyajan ihmiselle mahdollisuuden ymmärtää jälleen entistä paremmin menneisyyden maailmaa, ihmisten arvoja ja niiden mukaista toimintaa.

– KIMMO KATAJALA

Aateliston elämäntapaa 1700-luvulla

Johanna Ilmakunnas: Kartanot, kapiot, rykmentit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa. SKS, Helsinki 2011. 524 s.

Johanna Ilmakunnaksen väitöskirjaan perustuva tutkimus kuvaa 1700-luvun ylhäisaateliston elämää Ruotsissa. Se antaa näköalan Suomea lähimpänä eläneeseen ylhäisaatelistoon eli Tukholman hovipiireihin. Ilmakunnas kertoo, millaista oli ylhäisaateliston elämä ja erityisesti kuluttaminen Ruotsissa 1700-luvulla.

Ilmakunnaksen tutkimus pohjautuu runsaaseen lähdemateriaaliin, jota tutkittu aatelissuku on jättänyt jälkeensä. Tutkimuskohdeeksi on osin valikoitunut juuri siksi runsaan arkiston jälkeensä jättänyt von Fersenien suku. Aateliston taloudellisten resurssien tutkiminen on jäänyt pitkälti kulttuurihistoriallisen tutkimuksen jalkoihin, joten Ilmakunnas täyttää tutkimuksellaan suurta aukkoa. Aatelilla oli aikakaudella suuri taloudel-

linen merkitys, koska sen hallussa oli ruukkeja, sahoja ja manufaktuureita. Aatelisto ei ollut pelkkä rahaa kuluttava ”loisjoukko”, vaan sen harjoittaman taloudellisen toiminnan ansiosta myös muulle väestölle koitui runsaasti hyötyä. Voidaan siis sanoa, että aateliston työllistävä vaikutus yhteiskunnassa oli suuri. Ilmakunnas tuo tämän tosiasian esiin samalla, kun hän esittelee yhden aatelissuvun elämää ja kuluttamista tarkemmin.

Tutkimuksen rakenne ei ole kronologinen, vaan ensi sijassa käydään läpi yhden aatelissuvun jäsenten kuluttamista ja elämäntapaa. Tekstissä siirrytään eri sukupolvien välillä ja lukijana on toisinaan vaikea tietää kuka on kyseessä ja missä ajassa milloinkin liikutaan. Lukijan on keskityttävä ajattelemaan, että keskeistä tutkimuksessa on kuluttaminen eikä suvun tarina 1700-luvulla. Väistämättä nousee esiin kysymys, missä määrin kuluttaminen, arvot ja elämäntavat muuttuivat 1700-luvun kuluessa. Väitöskirjasta poiketen tutkimusta ja sen tavoitteita esitellään tarkemmin vasta liitteenä kirjan lopussa. Tämän tarkoitus lienee kustantajan näkökulmasta se, että tavallista lukijaa tiedot eivät kiinnostavat. Toisaalta esimerkiksi sukutaulua olisin kaivannut heti kirjan alkuun voidakseni silloin tällöin tarkistaa kenestä suvun jäsenestä kirjoittaja kulloinkin puhuu.

Koska pääosassa on yksi patrilineaarisesti rakentuva suku, niin väistämättä tutkimustulokset helposti yleistetään koko aatelistoa koskeviksi. Lukijana kaipasin silloin tällöin vertailua myös toisiin ylhäisaatelissukuihin. Totuus on, että korkeasta asemastaan huolimatta von Fersenit olivat 1700-luvulla Ruotsin aatelistossa ”nousukaita”. He eivät edustaneet ikivanhaa ruotsalaista aatelissukujuurta kuten vaikkapa kreivilliset suvut Bonde ja Bielke, joiden patrilineaarisen alkuperän pystyy johtamaan

Ruotsissa keskiajan hämärään. Vaikkotko tämä seikka von Fersenien kuluttamiseen, elintapoihin ja sitä kautta tarpeeseen vakiinnuttaa oman perheen asemaa? Raha ja uudet aateloinnit muuttivat tilannetta mutta eivät kokonaan poistaneet sukutaustan merkitystä, jota ei voinut ostella rahalla. Von Fersenien sukujuuret olivat Baltiasa, ja suku asettui pysyvästi Ruotsiin vasta vuonna 1721. Oliko into ”sukulinnojen” ostoon ja rakentamiseen osittain seurausta suvun aseman korostamisen tarpeellisuudesta? Suvun miesten solmimat avioliitot 1700-luvun puolivälissä Sparre- ja de la Gardie -sukuihin toivat von Ferseneille sukuyhteydet Ruotsin ikivanhaan aatelistöön.

Avioliiton merkitys oli aatelistolle keskeistä, ja liitot solmittiin harviten. Ilmakunnas toistaa useampaankin otteeseen monista 1700-luvun aatelistöä kuvaavista teoksista tuttua fraasia siitä, että liiallista tunteiden osoittamista omaa aviopuolisoa kohtaan pidettiin yleisesti naurettavana. Avioliiton ulkopuoliset suhteet olisivat siis olleet normaali ja siten melkein pakollinen käytäntö. Väite on perua 1900-luvun alun tutkimuksista, ja se lainataan sieltä yhä edelleen. Kaipaisin väitteen tueksi jotain selkeämpää kuin kirjeiden satunnaiset kommentit iäkkäistä aviopareista, joiden käytös nähtiin huvittavana mutta ei silti mitenkään paheksuttavana. Epäilen, että nykypäivänäkkin iäkkään avioparin julkisia hellyydenosoituksia kommentoitaisiin yhtä hyväntahotoisen huvittuneesti.

Avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin voitiin päätyä, koska avioero ei ollut yksinkertainen ratkaisu. Suhteita katsottiin läpi sormien ja niille voitiin hakea oikeutusta jopa väitteillä niiden muodinmukaisuudesta. Silti uskollisuuttakin varmasti tavoiteltiin ja arvostettiin. Näkisinikin puolisoiden väliset suhteet 1700-luvun aateliston keskuudes-

sa pikemminkin niin, että mitä tahansa liioittelevaa käytöstä pidettiin sopimattomana. Olivatpa kyseessä sitten julkiset hellyydenosoitukset, avioliiton ulkopuoliset suhteet tai vaikkapa rahan tuhlaus. Ilmakunnas tuo esiin sen, että kohtuutta ihannoitiin. Tutkimus myös rikkoo onnistuneesti yhden sitkeän 1700-luvun aatelistöä koskevan myytin, nimittäin sen, että aateliset eivät peseytyneet tai pesee vaatteitaan. Asia oli täysin päinvastoin, sillä Tukholman pesulatoellisuus kukoisti aateliston ansiosta.

Von Fersenit tuskin koko ajan herkeämättä laskelmoivat, mikä oli sopivaa kuluttamista ja mikä taas ei. Heitä ohjasi varmasti myös henkilökohtainen kiinnostus. Tämä näkyy siinä, että Fersenit eivät välttämättä noudattaneet muulle aatelistolle tyypillisiä ja ominaisia tapoja. Kiinnostavaa kyllä, he eivät keränneet kirjastoa eivätkä muitaakaan kokoelmia, joka oli suosittu harrastus ajan aateliston keskuudessa. Toisaalta suku harrasti innokkaasti musiikkia ja metsästystä. Tässäkin kaipasin vertailuksi aina silloin tällöin joitain muita ruotsalaisia saman aikakauden aatelissukuja, jotka ehkä kuluttivat ja näkivät asiat toisin kuin von Fersenit. Se, miten 1700-luvun alussa Ruotsiin muuttaneiden von Fersenien tavat ja kuluttaminen nähtiin muiden aatelissukujen silmin, olisikin erittäin kiintoisa jatkotutkimuksen aihe.

Ilmakunnaksen kirjoitustyylillä on erinomaista, ja kirjaa on vaikea laskea käsistään. Tavaroiden ja esineiden sekä kuluttamisen kautta syntyy elävä ja tuore kuva aikakauden ylhäisaateliston elämästä. Lukeminen on kuitenkin hankalaa siitä syystä, että marginaalit ovat liian kapeat ja kirjaa on suorastaan työlästä pitää lukiessa auki. Lopun liitetaulukoiden tutkiminen on samasta syystä vaikeaa. Kun kirjoja kuitenkin yhä vielä julkaistaan ja myydään paperisena melko kor-

keaan hintaan, niin ulkoiisiin seikkoihin pitäisi kiinnittää huomiota. Tässä tapauksessa on kyseessä erittäin kiinnostava ja houkuttava teos, joten on harmillista, että teoksen tekninen toteutus ei ole sen kanssa samalla tasolla ja suorastaan haittaa lukukokemusta.

Lisäksi kirjan hakemistoon on pujahtanut harmillisia virheitä. Henkilöt eivät aina löydy hakemistossa mainituilta sivuilta. Tämä näyttäisi koskevan teoksen loppuosaa. Henkilöhakemistossa pistää silmään sekin, että jopa historian-tutkijoille on pyritty kaivamaan esiin syntymäajat. Ymmärrän, että tutkimuksessa mainituille 1700-luvulla eläneille päähenkilöille esitetään syntymä- ja kuolinaika, mutta tuntuu oudolta, että näin tehdään jokaisen hakemistossa mainitun henkilön kohdalla. Varsinkaan kun jokaiselle etunimeltä mainitulle piialle ja rengille niitä ei ole kuitenkaan löydetty eikä myöskään kaikille eläville tutkijoille.

Ilmakunnaksen teos on ura-uurtava tutkimus, jossa yhdistyvät erinomainen kirjoitustaito sekä kattava lähdemateriaali, josta on koottu myös informatiiviset taulukot liitteeksi. Erityisen ansiokkaana pidän sitä, että tutkimuksessa on tuotu esiin myös palvelusväen ja työntekijöiden panos aatelisten elämäntavan ylläpidossa. Joukko ei jää kasvottomaksi, vaan lukuisat kokit, ajurit, pyykkärit ja keittäjät nousevat persooniksi aatelisten isäntiensä rinnalle. Kauppiaat antoivat aatelistille luottoa mutta tiesivät silti oikeutensa ja vahvuutensa. Tutkimuksesta käy hyvin ilmi se, että ilman toista osapuolta ei olisi myöskään toista. Aateliston ja palvelusväen suhteita valaistaan tutkimuksen ohessa. Ilmakunnas ei siis kerro pelkästään aatelistasta, vaan tuo uutta tietoa koko 1700-luvun ruotsalaisesta ja eurooppalaisesta yhteiskunnasta.

– TIINA MIETTINEN

Paikallisyhteisöt Suomen sodassa

Jussi Jääskeläinen: Paikallisyhteisö resurssina ja tuhojen kohteena. Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808–1809. Åbo Akademi, Turku 2011. 287 s.

”Armeija marssii vatsallaan” on kaikille tuttu lause, eikä suotta. Huolto on sotaväen menestyksen tärkeä voimaväline. Silti suuri yleisö mieltää sodat ja niiden tuhot lähinnä taistelujen kautta. Sotavoimien korkeissa johtoportaisissa kenraalit – ”yleisjohtajat” – ymmärtävät kirkkaimmin, että sodankäyntiin vaikuttaa ja siihen tarvitaan paljon muutakin kuin taisteluita. He pyrkivät usein katsomaan asioita koko yhteiskunnan mahdollistamista näkökulmista, kuten tarkastelemaan sotatoimialuetta ja sen asujia, elinkeinoja ja kuljetusmahdollisuuksia sodankäynnin resursseina. Näkökulma on paljolti logistinen. Paikallisyhteisölle tämä näkökulma on paljon karumpi: he kohtaavat pakko-otot, ryöstelyt, tuhoamiset, kyyditysveloitteet ja kustotoimenpiteet. Nämä elementit Jussi Jääskeläinen on nitonut yhteen sotavahinkoproblematiikan kautta. Kuivahko termi, sotavahingot, muuttuu Jääskeläisen käsissä avaimiksi sodan syvällisempään tulkintaan.

Propagandasota alkoi ennen maahantunkeutumista. Suomen kansalle luvattiin pitää voimassa ruotsinaikaiset lait ja säilyttää maan uskonto sekä korvata käteisellä valloittajien aiheuttamat sotavahingot. Liikesodankäynnissä, jossa alueet vuoroin olivat venäläisten vuoroin Ruotsin pääarmeij-

jan hallussa, sotavahingoilta ei voinut välttyä. Jääskeläinen osoittaa, että pääosa sotavahingoista oli seurausta joukkojen huoltotarpeista – ei taisteluista.

Sotavahinkojen korvaamisesta tuli sodan jälkeen valloittajalle ongelma. Annetut lupaukset haluttiin unohtaa, mikä ei ole ihme: Jääskeläinen arvioi sotavahinkojen suuruusluokaksi summan, joka vastasi noin 70 prosenttia Suomen ensimmäisen sodanjälkeisen budjetin tuloista. Säädetyt saivat unohtaa sotavahinkoadressin jättämisen keisarille, eikä aihetta ollut suotavaa muistaa myöhemminkään tutkimuskirjallisuudessa. Informaatioisota jatkui, joten Jääskeläisen tutkimus ”unohdetusta” on perusteltu: korvaamatta jääneet sotavahingot muodostivat yhden tuon ajan merkittävimmistä epäkohdista.

Kysymyksenasettelunsa avulla Jääskeläinen avaa monipuolisesti sotavahinkoproblematiikkaa sotaväen logististen tarpeiden, paikallisyhteisön ja alueellisuuden sekä sosiaali- ja taloushistoriallisesta näkökulmasta. Hän esimerkiksi osoittaa, kuinka palkollisten asema saattoi muodostua erittäin hädänalaiseksi, vaikka sotavahingot eivät olisi kohdistuneet suoranaisesti heihin, vaan talonpoikiin. Vastauksen hakeminen ”miksi”-kysymyksiin ja alkuperäislähteiden aktiivisempi keskusteluttaminen tutkimuskirjallisuuden kanssa olisi kuitenkin rikastuttanut monin paikoin kuvailevaksi jäävää tutkimusotetta.

Ilmiötason ymmärrystä Jääskeläinen hakee tarkastellessaan Venäjän ja Ruotsin armeijoiden huoltojärjestelmiä kansainvälisen vertailun kautta. Pidän tätä merkittävänä avauksena, sillä tutkimuskirjallisuus on tästä tematiikasta hyvin hajanaista. Tosin tutkimuksen taustalukuja olisi voinut tiivistää. Työn rakenne tuottaa leipätekstiin turhaa toistoa, mikä olisi ollut pienellä lisävaivalla vältettävissä. Yksi mahdollisuus siihen olisi ollut Jääs-

keläisen aiempien tutkimusten perusteella luoman työkalun ”sotavahinkojen hypoteettiset aiheuttamisperusteet” (logistiikka, kosto, taistelutoimet, strateginen/taktinen hävittäminen ja joukkojen kurottavuus) systemaattisempi käyttö.

Tutkimuksen tekee mielenkiintoiseksi Jääskeläisen käyttämä kansainvälisesti lähes ainutlaatuinen lähdesarja sotavahingoista ja sotakorvausanomuksista. Hän tuntee aineistot perin pohjin ja osoittaa asiantuntevaa lähdekritiikkiä ja -työskentelyä. Tämä tekee tutkimusaiheesta ja tutkimuksesta kansainvälisesti merkittävän. Tutkimuksen alueellinen rajaus Suomen suunnan pääsotanäyttämölle on pääosin hyvin perusteltu ja metodisesti taitavasti valittu syvä tutkimuksineen. Jääskeläinen osaa pankinriksien, hopea- ja seteliruplien vaihtelevat kurssit ja muuntokertoimet. Hän taitaa termit ja käsitteet ottamatta lukuun strategisen tuhoamisen käsitettä, jota hän melko turhaan kuljettaa mukana työssään, sillä sille tielle ei kumpikaan osapuoli lähtenyt.

Tutkimuksen loppuluku on luovattoman pitkä ja on enemmän yhteenvedo kuin otsakkeen lupama johtopäätöksiä-luku. Aiempien lukujen referointi ei tee oikeutta työn lukuisille tuloksille: ne hukkuvat sekasointisen toistamisen alle. Se myös vie tutkijalta omien tulostensa osalta mahdollisuuden uusiin näkökulmiin, hypoteeseihin, yleisempiin väittämiin, ajatusten kirkastamiseen tai saatujen tulosten pelkistämiseen, joista tässä muutama esimerkki liikesodankäynnin ja informaatio sodan näkökulmasta uudelleen sanoitettuna:

Venäläisten joustavampi huoltojärjestelmä antoi enemmän sijaa taktisen voiton kääntämiseksi operatiiviseksi menestykseksi kuin ruotsalaisten jäykempi pitäytymisen keskitettyyn makasiinihuoltojärjestelmään. Se ei oikein soveltu-

nut liikesodankäyntiin. Pitkälti tästä seurasi, että pääosa Suomen pääarmeijan taisteluvitotoista jäi taktisiksi ilman ratkaisevaa merkitystä sodan lopputuloksen kannalta. Siten huollon järjestelyt olivat selkeämmin osa tuon ajan operatiivisuutta kuin yksittäiset taistelut.

Jääskeläisen havainnot olisivat käsittääkseni riittäneet myös yleisemmän tason väittämiin esimerkiksi siitä, että liikesodankäynnin oloissa miehitysjoukkojen läsnäolo näyttäisi usein tuottavan väestölle raskaampia seuraamuksia kuin taisteluista itsestään seuraavat sotavahingot – ainakin ellei taistelua käydä asutuksen keskellä. Valloittavan armeijan menestys näyttäisi perustuvan liikesodassa pitkälti logistiikkaan järjestelyihin, joista osa kaatuu usein paikallisväestön raskaasti kannettavaksi. Vastaavasti liikesodan tempo näyttäisi muodostavan valloittajalle vaikeuksia pitää kiinni valloitetun alueen väestölle antamistaan lupauksista, kuten sotavahinkojen täysimääräisestä korvaamisesta tai ryöstelystä pidättäytymisestä.

Tutkimuksen monet tulokset olisivat ansainneet vastaavasti ytimekkäämmän esille noston. Kokonaisuutena Jääskeläisen väitöskirja on koskettava ja ammattitaitoinen kuvaus sodan logistiikan ja paikallisväestön yhteen törmäyksestä.

– ALI PYLKKÄNEN

Naisammatin synty

Johanna Annola: Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918. Bibliotheca Historica 131, SKS, Helsinki 2011. 291 s.

Kunnallisten vaivaistalo-töylaitosten läpimurto alkoi Suomessa 1880-luvulla. Valtiovalta ajoi uudentyypisten laitosten perustamista varsinkin maaseudulle aktiivisesti, käyttäen porkkanana valtionapujärjestelmää ja keppinä yhdenmukaisten ohjesääntöjen vaatimusta, jota kuvernöörit valvoivat. Varsinainen päällepäsmäri oli kuitenkin senaatin asettama vaivahoidon tarkastelija, Gustaf Adolf Helsingius, joka paljon käytetyissä vaivais- tai köyhäinhoidon käsikirjoissaan loi sekä ideologisen perustelun että käytännölliset vaatimukset uudelle sosiaalipoliittiselle innovaatiolle. Juuri Helsingius perusteli vaivaistalojen/köyhäintalojen johtamisen keskeiset periaatteet ja loi järjestelmän, jossa nimenomaan naisjohtajuus asetettiin normiksi.

Johannan Annolan väitöstutkimuksen keskiössä onkin johtajattaren ammatin syntyprosessi ja siihen vaikuttaneet tekijät. Johtajattaruuden kautta Annola haluaa katsoa laajempaa muutosprosessia, jossa ”yhteiskunnallisen äitiyden” käsite toimii avainkäsitteenä. Tässä Annola törmää perinteisen nais-/sukupuolihistorian keskeiseen ongelmaan: kuinka ratkaista dilemma, joka syntyy siitä, että avainkäsite toimii sekä operationaalisenä välineenä että tutkimuskohteena. Sivulla 22 hän laventaa tutkimuskysymyksensä: ”Koska köyhäintalon johtajattaren ammatti oli yksi yhteiskunnallisen äitiyden ilmenemismuodoista, johtajattaren työn ja sen saaman vas-

taanoton kautta on mahdollista tarkastella aikalaisten käsityksiä sukupuolesta, yhteiskuntaluokasta ja niihin sidotusta kansalaisuudesta – ei vain sivistyneistön vaan myös sivistettävien”. Annola ratkaisee ”yhteiskunnallisen äitiyden” käsiteongelman elegantisti laajentamalla teoreettisen tarkastelun työkalupakkiaan ennen muuta profeshiohistorialliseen suuntaan.

Annolan tutkimuksen keskiössä on siis johtajattaruuden muotoutuminen ammattina – ja tätä kautta köyhäinhoidon erityisen naisammattikunnan synty. Tässä yhteydessä Annola problematisoi hedelmällisellä tavalla kansainvälisen profeshiohistoriallisen tutkimuksen, erityisesti Christina Florinin, Lea Henrikssonin ja Frank Parkinin esittämiä yleistyksiä. Täytyy sanoa, että Annolan analyysi tavasta, jolla valtion viranomaiset, erityisesti Helsingius, ajoivat 1890-luvulta alkaen määrätietoisesti läpi köyhäintalojohtajuutta nimenomaan naisammattina, kyseenalaistaa perustellusti ”semiprofeshioamallien” synnystä esitetyt selitykset. Jo yksinomaan tämä tulos olisi hyvinkin riittänyt yhden väitöstudiumin tehtäväksi! Kuitenkin ammatillistumisen analyysi on Annolalle vain taktinen väline varsinaisen tutkimusongelman ratkaisemisessa.

Annola esittelee tutkimuksensa keskeisinä teoreettisina käsitteinä ”sukupuolen, sukupuolijärjestelmän, sivistyneistön, kansalaisuuden ja yhteiskunnallisen äitiyden”. Tutkimusotteeltaan työ kiinnittyy ennen muuta sukupuolentutkimuksen traditioon. Annola tunnistaa hyvin, mm. Irma Sulkusen ja Pirjo Markkolan jalanjäljillä, uskonnon keskeisen merkityksen sekä yksilöllisenä että ideologisena syvärakenteena, jonka varaan sekä johtajattaruuden ideologiset isät (erityisesti Helsingius) että johtajattariksi ryhtyneet (ja päässeet) loivat ammatillisen identiteetin perustan.

Yksilötason tarkastelussa ”kutsumuksen” merkitys osoittautui mielenkiintoisella tavalla avoimeksi ja joustavaksi, ristiriitaiseksikin. Myös naisten ns. kontrolloiva valta ulotettiin perheen rajojen ulkopuolelle, ei ainoastaan hoiva. Olisi ollut kiintoisaa nähdä, kuinka ”biovalan” käsite olisi toiminut tämän tutkimuksen teoreettisessa kehikossa, mutta Annola jättää Foucault’n taka-alalle.

Annolan tutkimuksen tärkeänä antina on sen tuottama kuva yksittäisten johtajattarien elämästä ja valinnoista. Kun historiallinen subjekti, toimiva ihminen, otetaan tarkastelun kohteeksi, monipuolistuu kuva historiallisiin prosesseihin vaikuttaneista tekijöistä – ja prosessin vaikutuksista yksilön valintoihin – ja tuottaa realistisemmän kuvan menneisyyden ihmisten toiminnasta ja motiiveista. Tätä pidän itse historiantutkimuksen keskeisenä tavoitteena, ja tässä Annola onnistuu erinomaisesti.

On kuitenkin korostettava, että Annolan tutkimus luo ensimmäistä kertaa yhtenäisen kuvan sosiaalityön ensimmäinen varsinaisen ammattikunnan synnystä ja tällaisena sillä on suuri merkitys yleensäkin sosiaalityön profeshio- ja identiteettihistorialliselle tutkimukselle. Kokonaisuudessaan Annola ei kuitenkaan tätä tematiikkaa tyhennä: vertailu muihin läheisiin naisammatteihin (mm. terveydenhoidossa) jää ohueksi eikä esim. keskiluokkaisten ns. virkailija-ammattien ammatillisen organisoitumisen historiaa juurikaan huomioida. Myös kansainvälinen vertailu jää ohueksi, vaikka Suomen kehityksen erityislaatuisuus olisi suoraan huutanut systemaattisempaa vertailua.

Jos Annola hienolla tavalla havainnollistaa ”yhteiskunnallisen äitiyden” sisällön 1800–1900-lukujen taitteen suomalaisessa yhteiskunnassa ja tämän ajattelutavan merkityksen sosiaalityön ammatilliselle identiteetille, jäävät muut

johtajattaruutta muokanneet tekijät vähemmälle huomiolle. Annola on kyllä tietoinen köyhäintalojen johtajattarien asemasta kunnan työntekijöinä (ns. emäntä-uloittuvuus), ja hän kuvaa todella kiintoisesti tapaa, jolla valtiolliset viranomaiset, luodessaan johtajattaruuden ammatti-identiteettiä, samalla tietoisesti ja tavoitteellisesti manipuloivat kunnallista päätöksentekoa. Johtajattaret olivat valtiovalan erityisessä suojeluksessa ja valtiovalan sosiaalityöideologiaa luomuksia. Valtio ei siis tässä mielessä ollut ainoastaan naisten tukena, vaan se käytti naisia suorasukaisesti omien tavoitteidensa välikappaleina.

Tämän kolmiodraaman kolmannen osapuolen, kuntien, näkökulma jää tässä tutkimuksessa kuitenkin riippumaan Annolan pääasiallisesta lähdeaineistosta, vaivashoidon tarkastelijan arkistosta. Ei olisi ollut kohtuuton urakka valita muutama esimerkkikunta ja paneutua tarkemmin köyhäintaloprosesseihin myös niiden näkökulmasta. On selvää, että johtajattaruuden muovaantumiseen vaikutti oleellisella tavalla se, miten kunnallislautakunnat ja mahdolliset erilliset köyhäinhuoltoelimet näkivät oman roolinsa. Annola viittaa monessa yhteydessä tähän suuntaan, mutta ei etene viittoilemaansa suuntaan. Erityisen tähdellistä tämä olisi ollut vuoden 1907 jälkeisellä kaudella, kun köyhyyden ja köyhäinhoidon raju politisoituminen muokkasi radikaalilla tavalla paikallisia voima- ja arvovaltasuhteita, myös johtajattarien statusta. Tässä vaiheessa myös valtion rooli selvästi alkoi heiketä.

Annola kiinnittää melko vähän huomiota köyhyyden ja vaivaisuuden luonteeseen ja sen muuttumiseen tutkimusperiodin aikana. Hän toki huomioi sen, miten työkykyisten köyhien (työvoimaksi aiottu) osuus köyhäintalojen hoidokeista nopeasti hupenee ja nimenomaan hoidosta ja hoivasta tulee oleelli-

nen luonteenpiirre instituutiolle, jolle alun perin oli varattu työhön pakottamisen tehtävä. Tämäkin muutos muokkasi johtajattaruuden luonnetta ja johti kunnissa siihen, että laitosten toimintaa tarkasteltiin eräänlaisesta politisoituneesta oikeudenmukaisuusperiaatteesta lähtien. Näitä moraalipoliittisia aspekteja Annola ei analysoi tarkemmin, vaikka hän kuvaakin ansiokkaasti työväenjärjestöjen lisääntyntä kiinnostusta köyhäintaloja kohtaan. Tässä osuudessa tarkastelua olisi voinut nostaa myös laajemmalle, valtakunnalliselle poliittiselle tasolle.

Huolimatta puutteista muodostuu kokonaiskuva toki hyvin myönteiseksi, Annola kirjoittaa hyvin, analysoi aineistoaan kriittisesti ja luo hienon perustan jatkotutkimukselle. Samalla Annola luo kiintoisan kuvan ”suomalaisesta erityistapauksesta”, jossa valtiovalta toimii tietoisena kättilönä uuden naisammatin synnytyksessä. Näillä tuloksilla on myös aitoa kansainvälistä kiinnostavuutta.

— PANU PULMA

Päämäärästään tietoinen työväenluokka

Lauri Keskinen: Seura tekee kaltaisekseen. Poliittinen sosiaalisaatio varsinaissuomalaisissa työväenurheiluseuroissa vuosisadan vaihteesta 1920-luvun alkuun. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 327, Turku 2011. 239 s.

Lauri Keskinen väitöskirja on kiinnostava tuotos. Se on historia-aineissa vielä harvinainen artikkeliväitöskirja. Toisekseen Keskinen valitsemaa teemaa, poliittista sosiaalisaatiota, on urheilu- tai järjes-

tötutkimuksessa selvitelty vähän. Niinpä Keskinen tutkimus on tervetullut avaus semminkin, kun se ylittää perinteiset tieteidenväliset rajat. Tieteidenvälisyys tarkoittaa, että Keskinen lähestyy kohdettaan ja tulkitsee tuloksiaan kulttuurihistorian lisäksi kasvatustieteen, sosiologian, sosiaalipsykologian ja politiikan tutkimuksen keinoin. Astuminen oman alan ulkopuolelle on työn vahvuuksia ja tuo kiinnostavia lisäelementtejä. Silti yhden tieteenalan lähtökohdista toiseen siirtyminen aiheuttaa myös horjuvuutta ja epätasaisuutta. Esimerkiksi työn sijoittuminen tutkimuksen kenttään jää jossain määrin epäselväksi. Saman huomautuksen voi tehdä käsitteiden ja menetelmien osalta. Keskinen olisikin voinut kirjoittaa selkeämmin auki sen, mitä monitieteisyys tutkimuksessa tarkoittaa ja määrittellä keskeisiä käsitteitä yksiselitteisemmin.

Poliittisen sosiaalisaation, oppimisen ja opettamisen vähäinen tutkimus järjestöissä johtunee paljolti aiheen hankaluudesta. Se johtuu yhtäältä työväenjärjestöille tyypillisestä lähdemateriaalin niukkuudesta, toisaalta aukollinen ja niukkasanaanainen aineisto antaa vähän tietoa niistä tärkeistä tilanteista, joissa opettamista ja oppimista saattoi tapahtua. Kirjoittaja on kuitenkin rajannut aiheensa ajallisesti ja alueellisesti perustellusti ja harvoin käyttöönsä kaiken tutkimusaiheen kannalta oleellisen kirjallisen ja muistitietoaineiston.

Haasteisiin Keskinen vastaa kolmella tavalla. Ensinnä hän nykyhistorian tyyliin ja muihin tieteenaloihin tukeutuen tulkitsee aineistoaan tarkasti, lähilukumaisesti. Toinen tapa on osin laajentaa tarkastelua varsinaissuomalaisista seuroista koko työväenurheiluliikkeen. Näin Keskinen nostaa esiin työväenurheilun isoja kysymyksiä, joista liikkeessä ei aina oltu yhtä mieltä. Paras esimerkki tästä on tasokas työväenlehtien urheilua koskevan kirjoittamisen analyysi.

Kolmas tapa on poikkitieteellisyys, johon tukeutuen Keskinen analysoi aineistoaan sekä tulkitsee ja käsitteellistää kiinnostavasti ilmiöitä, kuten esimerkiksi sosiaalisen kontrollin tarkastelussa ruotsalaisen Roger Säljön sosiokulttuurisen oppimiskäsityksen avulla. Vaikka sosiaalinen kontrolli nähdään turhan käyttöluonnemaisesti, tulkinta on kiintoisa. Toisaalta päinvastaisiakin esimerkkejä löytyy, kuten tiheän kuvauksen ottaminen ”lähdeteoreettiseksi pohjaksi”. Ajatus on hyvä, mutta sen merkitys jää epäselväksi, ikään kuin ilmaan.

Poikkitieteellisyys tuo omat haasteensa metodiseen osioon ja tutkimuksen peruslähtökohtiin jääkin huomautettavaa. Keskinen avaa useita metodiin viittaavia polkuja mahdollisen tutkimisesta muistitietoaineiston hyödyntämiseen, mutta silti lukija jää kaipaamaan jämäkämpää menetelmällisten ratkaisujen esittelyä. Kirjoittaja olisi voinut myös tuoda esille, että monessa kohdassa työ on perinteisen historian tutkimuksen lähtökohtiin ja menetelmiin nojaavaa. Eihän siinä mitään häpeämistä ole.

Työväenurheiluseurojen jäsenistön käyttäytymistä ohjasivat 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä monet reunaehdot. Yksi niistä oli seurojen sosiaalisaatioksi tiivistynyt pyrkimys ohjata ja valistaa jäseniään. Keskinen ottaa perustelluksi lähtökohdakseen löytää ja arvioida tilanteita, joissa tällaista valistusta ja ohjailua on saatanut tapahtua. Näitä hän listaa varsinaissuomalaisista seuroista kaikkiaan 72 tapausta. Potentiaaliset oppimistilanteet ovatkin tutkimuksen ydinantia ja uudenlainen näkökulma urheiluseurojen toimintaan.

Tilanteiden merkityksen kannalta pitää tuntea tarkoin ihmisten sosiaalinen konteksti. Tämän avaamisen Keskinen jättää niukaksi. Niinpä 1900-luvun vaihteen murroksessa olleen suomalaisen yh-

teiskunnan esittely on ohut, eikä järjestö- tai yhtenäiskulttuurikauden työväestön arkipäiväkään tule kovin perusteellisesti valotetuksi. Urheilujärjestöjen paikka, verkostoituminen muuhun työväenliikkeeseen ja asema osana luokkasidonnaisuutta jäävätkin osin hämäräksi. Tämä johtaa kirjoittajan tekemään turhan suoraviivaisia tulkintoja työväestön arkipäivästä, kuten esimerkiksi juopottelusta.

Artikkelilähtöisyydestä huolimatta kirjoittaja ei ole työmäärällisesti päässyt helpommalla verrattuna monografian kirjoittajaan. Artikkelien takia kokonaisuuteen on silti jäänyt paikoin epätasaisuutta. Artikkelithan edustavat melko etäällä olevia näkökulmia. Onneksi koosteosio on toimiva, ja isolta osin artikkelien näkökulmat nivotaan yhteen. Tosin kirjoittaja välillä tekee turhan suoraviivaisia ja teoreettisiin lähtökohtiin pohjautuvia tulkintoja esimerkiksi työväenjärjestöjen vastuunjaosta. Silti koosteosion lukemalla saa selkeän käsityksen työn keskeisistä elementeistä.

Lauri Keskiselle on kuitenkin annettava tunnustus, että hän on tarttunut rohkeasti ja perinteisiä näkemyksiä problematisoivalla tavalla vaikeaan aiheeseen. Lisäksi hän saa esiin kiintoisia tuloksia ja tulkintoja, jotka ovat tutkimusperinteessä merkittäviä. Kirjoittaja osoittaa työväenurheiluseurat ennen kaikkea puhuviksi yhteisöiksi, joista kuitenkin löytyi myös potentiaalisia oppimistilanteita. Toinen tärkeä havainto on teoreetikkojen ja ruohonjuuritason välinen kiulu ja kolmas työväenurheiluseurojen erillaisuus. Tämä näkyi selvästi oppimistilanteiden määrässä, jossa seurojen välillä oli isoja eroja. Ne palautuivat paitsi sijoittumiseen vasemmiston kentällä, myös yhteyteen wrightiläishenkiseen työväenperinteeseen. Aikaisemmin mainittu sanomalehtien urheilupäivälehtien sisältöanalyysikin on pätevää tekstiä ja kertoo painopisteen

muuttumisesta 1920-luvulla. Tässä mielessä väitöskirja antaa enemmän kuin sen alueellisesti rajattu nimi lupaa.

Laajemmin kehitettynä Lauri Keskisen väitöstyö liittyy aihepiirinsä lisäksi modernin sukupolven suomalaiseen historiantutkimukseen ja -tulkintaan, kuten kirjoittajakin työssään vihjaa. Tälle sukupolvelle on ominaista perinteisten tulkintojen haastaminen, uusien näkökulmien avaaminen ja muiden tieteenalojen hyödyntäminen. Tähän sisältyy risksinä, eikä lopputulos aina ole kaikilta osin tasalaatuinen. Silti pitää tunnustaa, että vanhan kierrättäminen ei aina, väitöskirjaa lainaten, ”sosialismia rakenna”. Sen sijaan uusien avauksien tekeminen pakottaa muutkin arvioimaan näkemyksiään ja tulkintojaan. Näin on asian laita myös Lauri Keskisen väitöskirjan kohdalla.

— ARTO NEVALA

Trotskin sietämätön kiehtovuus

Christer Pursiainen: Trotski. Gummerus, Helsinki 2011. 448 s.

1980-luvun puolivälissä, Venäjän tutkimuksen ensimmäisten säteiden valjetessa, Suomen akateeminen taivas oli miltei autio ja tyhjä. Venäjän-tutkijoita oli harvassa. Meillä tosin oli ryhmä tutkijoita, jotka tekivät esityksiä Neuvostoliitosta, mutta hekin olivat joko tiukassa ideologisessa hihnassa tai taistolaisuuden harhassa. Monet tulevat Venäjän tutkijat opiskelivat vielä venäjää lukiossa ja söivät vielä ”merirosvorahoja” tai sitten harastivat jotakin muuta – aivan jollain muulla alalla.

Näiden lisäksi oli myös vaikeasti pidäteltäviä ja hallittavia läntiseen tutkimukseen pitäytyviä henkilöitä, joista jotkut toimivat valtion hallinnon sisällä, tutkimuslaitoksissa tai sitten niitä, joita pidettiin yleisesti häiriköinä ja hyvän YYA-Suomi veneen keikuttajina. Tämä johtui siitä, että Neuvostoliitto oli vaikea tutkia maassamme sellaisena kuin se oli. Sitä oli tehtävä Neuvostoliiton määrittelemässä henkilössä slummissa, jossa virallisen kommunismin viholliset piti kuvata oikeaoppisesti.

Tätä asennetta tuki myös Suomessa vallalla ollut Neuvostoliittokultti, joka mürkytti suomalaista intelligenssia laajalla rintamalla. Tilanne muistutti perheen häpeällistä salaisuutta, josta ei voinut puhua eikä valittaa. Syitä tähän sivistyneistömme omalaatuiseseen Neuvostoliittokulttiin voi etsiä sukupolvikokemuksesta. Tähän sopii George Orwellin *Kun ammuin norsun ja muita esseitä* -kirjan muistelu 1930-luvun Englannin intelligentsijan vajoamisesta Venäjäkulttiin.

Orwellin osuva huomautus Englannin 1930-luvusta sopii myös sodanjälkeisen Suomen henkiseen ilmastoon:

”...kaikkine epäkohtineen Englanti on yhä **habeas corpus**ksen maa, jossa väestön ylivoimaisesti suurimmalla osalla ei ole kokemuksia välivallasta ja laittomuudesta. Kun on kasvanut tällaisessa ilmapiirissä, ei ole ensinkään helppo kuvitella millainen on despoottin hallinto. Melkein kaikki kolmekymmentäluvun johtavat kirjoittajat kuuluivat pehmeäksi keitettyyn, emansipoituneeseen keskiluokkaan ja olivat niin nuoria, että heillä ollut mitään vaikuttavia muistoja maailmasodasta. Sellaisille henkilöille ilmiöt kuten puhdistukset, salainen poliisi, teloittaminen tutkimatta, vangitseminen ilman oikeudenkäyntiä jne. ovat liian etäisiä kauhistuksia. He pystyvät nielemään totalitaarisuuden, kos-

ka heillä on kokemuksia ainoastaan liberalismista...”¹

Suomen henkisen ilmapiirin vähitellen muuttuessa 1980-luvulla tänne tunkeutui myös uudenlaisia tapoja tarkastella Neuvostoliiton historiaa. Läntisessä maailmassa Venäjän-tutkimus oli ollut vapaa, ja siellä oli ollut mahdollista myös tutkia Neuvostoliiton pimeää puolta. Siellä kaukana lännessä Venäjän tutkijat pohdiskelivat avoimesti Venäjän historian vaihtoehtoja ilman sitä henkistä pakkopaitaa, joka meillä vielä silloin oli.

Eräs näistä mielenkiinnon kohteista oli NL:n kansanvihollisten numero 1 – Lev Davidovitš Bronstein – Trotski. Trotskia oli kuvattu lännessä jo ennen hänen epäsuosiotaan ja myös sen jälkeen monissa kirjoituksissa. Joissain näissä kirjoituksissa Trotski oli pelottavan Puna-armeijan ylipäällikkö ja kapitalismin haudankaivaja tai sitten Stalinin vihollinen ja NL:n mädännäisyyden paljastaja. Tärkein näistä aikalaiskuvaajista lienee Max Eastman, amerikkalainen lehtimies, joka kirjoitti Trotskista useita kirjoituksia jo 1920- ja 1930-luvulla.

Suurta miestä käsittelevän *trotskinianan* mielenkiintoisin kirjoittaja oli Isaac Deutscher, puolalainen maanpakolainen ja ennen kaikkea innokas trotskilainen. Hänen kirjoittamansa Trotski-trilogia ilmestyi vuosina 1954–1963, ja siitä tuli heti luettu elämäkerta.

Syy tähän suosioon oli yksinkertainen: Deutscher oli armoitettu kirjoittaja ja mukaansatempaava kertoja. Hän oli myös siitä harvinainen kyky, että hän pystyi maanpaossa omaksumaan uuden kirjoituskielen – englannin.

Deutscher vetosi myös 1960-luvun yleiseen kapinalliseen suosivaan ilmapiiriin, ja hänen trilogiansa saavuttikin aivan uudenlaisen yleisön. Kirja sai oikeaoppisilta kommunisteilta ennakkoidun tyrmäyksen, mutta trilogia vetosi kuitenkin tyyliällään ja eleganssillaan niin hippeihin ja kuin myös ”vakaumuk-

sellisiin neuvostovastaisiin voimiin”. Eräs näistä ihailijoista oli tuleva Suomen tasavallan presidentti. Myös Tony Blair totesi vuonna 2006, että kyseinen kirja vaikutti häneen suuresti.

Kirja epäilemättä vetosi myös suomalaiseseen vasemmistoon. Deutscher tarjosi mahdollisuuden tulkita Neuvostoliiton historiaa marxilaisesti ja samalla sopivan harhaoppisesti. Trotskin ”permanentin vallankumouksen” sanoma vetosi samalla kun kirjan traaginen puoli viehätti. Kansallisen perinteen mukaisesti me rakastamme häviäjiä.

Deutscherin *forte* oli hänen ”suuri kertomuksensa”, joka rakentui antiikin draaman mukaisesti. Alussa on sankarin kehittyminen, sitten hänen suuret ja muistettavat tekonsa ja lopuksi hänen traagillinen kukistumisensa. Se vetosi ennen kaikkea englantilaiseen yleisöön, joka oli jo tottunut Boswellin ”Rooman valtakunnan nousu ja tuho”-kaaren mukaiseen tarinankehitykseen.

Trotski oli Deutscherin sankari tietenkin myös poliittisesti ja edusti kirjoittajan mukaan niitä menetettyjä mahdollisuuksia, jotka Stalinin hirmuhallinto tuhosi. Jollain tavalla Deutscherin perustelut olivat samansuuntaisia kuin Nikita Hruštšovilla – Lenin oli itse asiassa hyvä ja harkitseva johtaja mutta Stalin syöllisti virheisiin ja rikoksiin. Trotski ei kuitenkaan koskaan saanut Neuvostoliiton aikana anteeksiantoa – ei edes Gorbatšovin aikana. Perestroikan aika näki monien kansanvihollisten virallisen rehabilitoinnin, ja esimerkiksi Buharin pääsi armoihin. Trotski jäi kuitenkin vihollisten riveihin.

Deutscherin ongelma oli se, että hänen kanssaan oli vaikea kilpailla. Hänen narratiivinsa mestarillisuus ja hänen omakohtainen tutustuminsa kaikkiin saataviin lähteisiin olivat omana aikanaan huippua. Deutscherin Trotski-kuva on kyseenalaistettu vasta sitten, kun

kirjoittajilla oli ollut mahdollisuus tutustua ennen suljettuihin asiakirjoihin.

Deutscherin haastajat ilmestyivät kuitenkin vähitellen: Dimitri Volkogonovin vuonna 1996 tekemä elämäkerta inhimillisti ja tavanomaisti tämän kommunismin arkipaholaisen uudella tavalla. Samoin kuva Trotskista laajeni uudella tavalla, kun vuonna 2009 professori Robert Service sai valmiiksi oman jättimäisen monografiansa. Servicen kirja oli varsin tyhjentävä. Trotskin elämäntyön tarkastelua on harjoitettu myös myöhemmin ilmestyneissä Stalin-elämäkertoissa.

Christer Pursiaisen *Trotski* on omaperäinen kompilaatio näistä edellisistä kirjoista. Se toimii erittäin hyvin sen takia, että Deutscherin trilogia on jäänyt kääntämättä yhdessä muiden Trotski-tutkimusten kanssa. Me suomalaiset tarvitsimme tätä kertomisperinteen lämmittämistä. Suomalainen lukija saa nyt ensimmäistä kertaa seisoa jättiäisten hartioilla ja tutustua tähän neuvostohistorian suureen harhaoppiseen – Trotskiin.

Pursiainen halusi ilmeisesti saada kirjaansa samanlaista intensiivisyyttä ja kerronnan elävyyttä kuin Deutscher omassa kirjassaan aikoi. Hän on siksi käyttänyt historiallista preenssiä, joka antaakin tarinalle aluksi hyvän ja iskevän alun mutta alkaa pitkästyttää josain vaiheessa. Kuten Deutscherilla myös Pursiaisella on sydän tukevasti vasemmalla, ja se sykkii lämpimänä; kaikesta pinnan alla kuitavasta ihailusta huolimatta hän muistuttaa kuitenkin lukijaansa Trotski sankarinsa epäonnistumisista tai luonteenheikkouksista.

Arkistot, aikalaismuistelmat, varsinaiset Trotski-teokset ja myös Pursiainen kertovat tyyliä suuresta poliittisesta ajattelijasta, jolla ei kaikista laajoista huolimatta ollut

1. George Orwell (1992) ”Valaan vatsassa” – *Kun ammuin norsun ja muita esseitä*, WSOY, Helsinki, 90.

kuitenkaan kykyä joukkuepelaamiseen. Trotski oli itsekeskeinen, narcissinen ja kykenemätön luomaan omaa poliittista ryhmittymäänsä. Pursiainen kuvaa tarkasti sitä, miten tämä "besserwisser" ei pystynyt hyväksymään lähipiiriinsä muita kuin valioyksilöitä – samanlaisia sarkastisia ja teräviä demagogeja kuin hän itsekin oli. Pursiainen on luonnehdinnassaan yhtä armelias ja armoton kuin Deutscher.

Tässä onkin historian ironiaa – Stalin oli 1920-luvulla se mukavampi vaihtoehto. Tuleva puolueensa puhdistaja oli alkuaikoina joviaali, toverillinen, hauska ja huumorintajuinen sanailija. Trotskissa taas oli hihassaan ripaus jotaakin hurskastelevan oppikouluopettajan tai teiniliitto-poliitikon sietämättömästä itsetehostuksesta. Tämä karkotti tavalliset puolueenjäsenet hänen ympäriltään. Stalinin oli näin ollen helppo sivuuttaa ja pelata ulos suurin vastustajansa.

Vähitellen trotskilaisuudesta tuli Neuvostoliiton pahimpia harhaoppeja: hänen teoksensa takavarikoitiin, sisällissodassa annetut paikannimet vaihdettiin ja hänen todelliset ja luulotellut kannattajansa pääsivät vankileireille. Stalin kuitenkin tahtomattaan ihaili suurta vastustajaansa ja omassa kirjastossaan "kansojen isä" luki ahkerasti Trotskia. Samoin Trotskin *Bjulletin Oppositzii* oli hänen säännöllistä lehtyyriään silloin, kun Trotski oli jo karkotettu Neuvostoliitosta.

Pursiainen on kirjannut kiitetävän tarkasti Trotskista kirjoitettua keskustelua ja kuljettaa sankariaan eteenpäin juohevasti. Itse olisin henkilökohtaisesti kaivannut Pursiaisen kiinnittävän huomiota enemmän Trotskin tulevaa sosialistista yhteiskuntaa käsitteleviin kirjoituksiin. Niissähän Trotski käsittelee kulttuurista, tapoja, alkoholin kulutusta, kiroilemista ja jopa uskontoa. Samoin olisi ollut myös pitänyt tarkemmin ja hitaammin käydä läpi Trotskin matkaa Zi-

novjevin ja Kamenevin opposition tarkkailijasta Yhtyneeseen Oppositioon. Toisaalta nämä ovat makuaasioita. Pursiainen kirja on ehdottomasti hyödyllinen ja yleissivistävä ja toimii kuten suuri edeltäjänsä Deutscher Venäjä-tutkimuksen kiehtovana katalysaattorina.

– ARTO LUUKKANEN

Valkoisuuden läpivalaisu

Miika Siironen: Vapaussodan perintö. Valkoisuus paikallis-yhteisössä – sisältö, ylläpitäjät ja rapautuminen lisälnessä 1918–1933. Helsingin yliopisto, Helsinki 2011. 275 s.

Miika Siironen paneutuu väitöstutkimuksessaan suomalaisen yhteiskunnan ymmärtämisen kannalta keskeiseen aiheeseen: vuoden 1918 sisällissodan yhteiskunnallisiin, poliittisiin ja sosiaalisiin seurauksiin. Kysymys on yleisesti ottaen siitä tänäkin päivänä ajankohtaisesta asiasta, että miten yhteiskunnassa palataan rauhanaikaiseen arkeen repivän sisällissodan jälkeen? Millä tavalla sodan rintamalinjat jatkavat elämäänsä pitkään dramaattisten tapahtumien jälkeen ja millä tavalla yhteiskunnassa kyetään rakentamaan siltoja niiden yli? Voittajat ovat tällöin avainasemassa. Olennaista on se, minkälaisen valtiokäsityksen, aate maailman ja yhteisöllisyyden idean varaan voittajat ryhtyvät jakautunutta yhteiskuntaa rakentamaan. Siironen tutkimuksen kysymyksenasettelu on tieteellisesti relevantti ja yhteiskunnallisesti merkittävä, ja se on myös monessa mielessä ajankohtainen.

Siironen tutkimuksen ytimessä on se, minkälaista yhteisöllisyyttä vapaussodan perinnön vaaliminen

tuotti sodan voittajien keskuuteen, ketkä sitä pitivät yllä, minkälaisia aineksista se muodostui, minkälaisia aatteellisia ja poliittisia ristiriitoja sen sisälle rakentui ja miksi valkoisuuden diskurssi ajautui kriisiin ja mureni oikeistoradikalismien nousun vuosina 1930–1933. Tutkimuksen teoreettisesti perusteltuna avainkäsitteenä on valkoisuus, jonka varaan työn keskeiset ideat ja tulokset rakentuvat. Vaikka "valkoisuutta" on käytetty aikaisemmassa tutkimuksessa viljalti, ovat vain harvat tutkijat määritelleet sen sisältöä siitä huolimatta, että sille annettu selitysvoima on niin väkevä sotien välisen ajan Suomen historiassa.

Siironen tarkastelee valkoisuutta diskursiivisesti sosiaalisen konstruktiona, monitahoisena merkitysten järjestelmänä, joka tuotti omaa sosiaalista todellisuuttaan ja määritteli sen piirissä olleiden ihmisten käyttäytymistä ja sosiaalisia suhteita. Valkoisuus esiintyy tutkimuksessa useissa eri merkityksissä: kollektiivisena tahtotilana ja tunteena, sosiaalisen identiteettinä, hegemoniana, yhteisöllisyytenä sekä normatiivisena ja ideologisena tilana. Se on samanaikaisesti metodologinen käsite, aikalaiskäsite ja tutkimuskohde. Valkoisuus tulee Siironen tutkimuksessa esiin toisaalta monoliittisena tahtotilana ja toisaalta erilaisista elementeistä ja kerroksista koostuvana ristiriitaisena ja joustavana käsitteenä: se saa sekä yksikössä että monikossa esiintyviä määreitä. Tämä heijastaa valkoisuuden sisällöstä käytyä valtataistelua, jota tekijä analysoi onnistuneesti gramscilaisen hegemoniateorian avulla. Valkoisuuden diskurssista oli olemassa useita tulkintoja, mutta kaiken kaikkiaan se toimi Siironen mukaan "yksilön psyykeä koostavana apuvälineenä, yhteiskuntaa yhteen liimaavana ideologiana ja voittajien valta-asemaa säilyttävänä rakenteena". Valkoisuudessa oli erilaisia sävyjä,

ja siihen myös sitouduttiin useilla eri tavoilla, mutta vapaussodan perinnöksi tulkittuna sen voima oli erittäin vahva ja kaikkia porvarillisia ryhmiä yhdistävä kollektiivinen tahtotila, jonka perustuksia ei yksikään ryhmä asettanut kyseenalaiseksi 1920-luvulla.

Vaikka Siironen täsmentää valkoisuuden käsitteen määrittelyä koko työn ajan, jää se kuitenkin osittain avoimeksi ja monimerkitykselliseksi, mutta tästä huolimatta kuva valkoisuudesta muodostuu aikaisempaa jäsentyneemmäksi. Siiroksen mukaan valkoisuuden keskeisiä ainesosia olivat uhrilahja, isänmaa ja soturikansalaisuus, joiden yhteisvaikutuksesta syntyi vapaussodan voittajien kollektiivisuuden tunne ja yhteinen ideologinen pohja. Uhrilahja tuli esiin sankarihautajaisissa ja vapaussodan muistojuhlissa sekä kansallisen uhrauksen ikuistaneissa rakennetuissa muistomerkeissä, jotka jäivät pysyväksi osaksi valkoisen yhteisön elämää ja identiteettiä. Valkoinen integroiva nationalismi määrittyi suhteessa sisällissodan häviöihin, kommunisteihin ja Neuvostoliiton, joiden kautta määriteltiin vahvoina koetut uhkakuvat ja omaan turvallisuuteen liittyneet pelot. Soturikansalaisuuden Siironen kuvaa ankaraan kurinalaisuuteen ja fyysisen suorituskyvyn ihannointiin perustuvaksi normatiiviseksi tilaksi, joka moraaliseen telyn keinoin asetti yksilöille vaatimuksia epäitsekkydestä ja itsekurista. Se synnytti Siiroksen mukaan valkoisissa turvallisuuden tunnetta, ohjasi ”toisia” kohtaan tunnettua pelkoa toiminnaksi ja vahvisti valkoisten kollektiivista ryhmäidentiteettiä.

Siironen tutkimuksen vahvuus liittyy siihen, että hän yhdistää tutkimuksessaan elimellisesti toisiinsa kaksi lähtökohtaa: toisaalta yleisen ja teoreettisen käsitteellisen pohinnan ja toisaalta paikallisuuden. Päästäkseen käsiksi siihen, miten valkoisuuteen kuuluneet sosiaali-

set suhteet toimivat käytännössä ja miten ihmiset määrittelevät konkreettisesti suhteensa valkoisuuteen, Siironen kohdistaa tutkimuksensa lisalmen kaupunkiin ja maalaiskuntaan, jotka ovat kiinnostavalla tavalla toisistaan poikkeavia sosiaalisia ja poliittisia ympäristöjä. Hän ei kuitenkaan pidä lisalmea sinänsä merkityksellisenä aiheen tutkimisen kannalta eikä katso sen olevan mitenkään edustava kohde: lialmi ei ole Siironen tutkimuksessa Suomi pienoiskoossa. Paikallisia sosiaalisia suhteita vahvalla teoreettisella otteella analysoimalla Siironen pystyy antamaan tutkimusongelmiinsa yleisiä vastauksia ja tekemään laajakantoisia johtopäätöksiä. Tarkastelemalla paikallisen ja kansallisen suhteita nykyistä jäsentyneemmin ja pohtimalla paikallisuuden yleisiä merkityksiä laajemmin olisivat vastaukset saattaneet olla vielä kantavampia ja tarkempia.

Paikallisyhteisöä analysoimalla Siironen osoittaa konkreettisesti, ketkä loivat valkoisuuden diskurssin ja miten valkoisten keskeiset organisaatiot, suojeluskunta ja Lotta Svärd, muodostivat valkoisen järjestäytyneen väestöosan ytimen, jonka ympärille muodostui kehämäinen verkosto erilaisista voittajien yhteisöllisyyttä tukeneista aatteellisista yhdistyksistä, paikallisista sanomalehdistä, kouluista ja porvarillisista puolueista. Valkoista diskurssia ylläpitävän ja lujittavan verkoston avulla valkoinen väestö pyrki johtamaan ja hallitsemaan koko paikallisyhteisöä vapaussodan perinnön hengessä. Siironen mukaan yhteisten valkoisten symbolien ja rituaalien avulla tuotettiin valkoisen väestön sisään riittävä yhteenkuuluvaisuuden tunne ilman täydellisen konsensusen vaatimusta.

Siironen katsoo valkoisen kollektiivisuuden joutuneen vakavaan kriisiin ja rapautuneen vuosina 1930–1933 oikeistoradikalismien nousun seurauksena. Oikeistoradi-

kaalit pyrkivät esiintymään vapaussodan perinnön itseoikeutettuina haltijoina ja ulottamaan valkoisuuden koko kansakuntaan. Valkoisen kollektiivisuuden sisään repeytyi raiioja, kun oikeistoradikaalit ajoivat omaa tulkintaansa vapaussodan perinnöstä rikkomalla laillisuutta ja suomalaisen poliittisen järjestelmän perustuksia. Siironen tulkinnan mukaan oikeistoradikaalit vesittivät tahtomattaan voittajien välistä kollektiivisuuden tunnetta ja aiheuttivat sen murenemisen. Diskursiivisen valtaistelun vuoksi valkoisuudesta tuli aikaisempaa moniäänisempi ja oikeistoradikaalit menettivät siinä omaa määrittelyvaltaansa. Voi kuitenkin perustellusti kysyä, että onko rapautuminen liian totaalinen kieliokuva kuvaamaan valkoisuuden eriytymisen prosessia ja asettaako tekijä koko diskurssia koskevan katkoksen liiksi oikeistoradikaalien ehdoilla. Siironen jättää kuitenkin jatkuvuuden säikeen elämään: hänen mukaansa voittajien välinen kollektiivisuus, valkoisuus, ei hävinnyt oikeistoradikalismien nousun jälkeenkään, vaikka sitä ei voida tämän tutkimuksen aikarajoissa todistaa empiirisen aineiston valossa. Jatkossa olisi tärkeää selvittää, mitä sille moniaineksille valkoisuudelle tapahtui vuoden 1933 jälkeen ja missä määrin sen syvärakenteet jatkoivat elämäänsä suomalaisessa yhteiskunnassa.

Siironen liittyy tutkimuksellaan toisaalta pitkään ja moniaineksisen tutkimusperinteeseen ja toisaalta aivan tuoreeseen uudelleen-tulkintojen suuntaukseen, jossa on lähestytty tätä Suomen historian dramaattista vaihetta uusien metodien, näkökulmien ja vahvasti kulttuuristen tulkintojen kautta. Hän käyttää tulkinnoissaan hyväksien myös kansainvälistä nationalismin tutkimusta, vaikka ei tee- kään sen pohjalta systemaattista vertailua. Siironen tutkimus etenee läpi koko työn keskustelemalla muiden tutkijoiden kanssa, ja näin

siihen rakentuu useita kerroksia, joiden yhteisvaikutuksesta sen keskeiset tulokset muotoutuvat. Siironen pystyy liikkumaan samaan aikaan yleisellä teoreettisella tasolla ja analysoimaan historiallis-empiristä aineistoa siten, että molemmat menevät koko ajan eteenpäin ja tukevat toisiaan. Valkoisuuden käsitettä luovasti käyttämällä Siironen saavuttaa merkittäviä tuloksia sisällissodan voittajien kollektiivisuudesta ja pystyy tuomaan uusia sävyjä ja tulkintoja aikaisemmin runsaasti tutkitusta oikeistoradikalismista noususta.

– KARI TERÄS

Monesti syntynyt legenda

Marko Tikka – Toivo Tamminen: Tanssiorkesteri Dallapé. Suomijatsin legenda 1925–2010, SKS, Helsinki 2011. 320 s.

Dallapén historia on monella tavalla harvinainen suomalaisen musiikin menneisyyttä valottava teos. Ainakaan kotimaisen populaarimusiikin historiasta ei ole aiemmin julkaistu lähellekään näin perusteellista ja monipuolista orkesteribiografiaa. Samalla kirja onnistuu oikomaan tai ainakin tämentämään monia Dallapén vaiheisiin liittyviä mediakertomuksia ja kansantarinoita.

Jo kirjan lähtökohta on otollinen historian uudelle tulkinnalle. Tekijöinä on kaksi harmonikkamusiikin asiantuntijaa ja intohimoista harrastajaa, Toivo Tamminen ja Marko Tikka. Kirjan esipuhe kutsuu edellistä arkeologiksi, joka on yli 30 vuotta kerännyt ja tallentanut yhteen historiaan liittyvää tutkimusaineistoa – ja usein pelastanut sen

täydelliseltä tuholta. Jälkimmäinen esitellään historiankirjoittajana, jonka tehtävänä on ”tämän loisteliaan orkesterin taipaleen kirjaaminen ja tapahtumien aikaansa sijoittaminen, juttujen lukeminen, kuuntelu ja tarkistaminen”. On silti ollut tärkeää, että Tikka on tehnyt myös itse lukuisia haastatteluja ja tuntee Dallapén tarinat myös ruohonjuuritasolta.

Dallapéstä on saatu kerättyä häkellyttävä määrä lähdeaineistoa. Siitä valtaosa on tyypillistä mikrohistoriaa: muistelmia, haastatteluja, kirjeenvaihtoa, kaskuja, lehtileikkeitä, nuotteja, laulunsanoja ja keikkailmoituksia. Taitamaton kirjoittaja saisi niistä korkeintaan aikaan tarinakokoelman, joka toisteli vuosikymmenien saatossa syntynyttä populaaria mielikuvaa Dallapén humpasankareista.

Tikka ei ole tyytynyt pelkkiin anekdooteihin. Ammattihistorioitsijana hän kykenee pitämään tarinat ja muistikuvat omina kerroksen lajeinaan. Niitä käytetään Dallapén suuren kertomuksen elävöittämiseen; itse kertomus perustuu myös laajan kirjallisen ja audiovisuaalisen lähdeaineiston puntaointiin ja tulkintaan. Dallapén toimintaan osallistui 85 vuoden aikana useita kymmeniä henkilöitä, kaikki toinen toistaan värikkäämpiä persoonallisuuksia. Monista heistä saisi jo yksinään loistavia elämäkertoja, kuten Marko Tikan aiempi kirja haitaristi Vili Vesterisestä (2007) osoittaa.

Muusikoista kertovat tarinat ovatkin tämän teoksen suola. Ne vievät kerrontaa eteenpäin ja tuovat tanssimusiikoiden työn ja elämän lähelle lukijaa. Jo pelkästään Martti Jäppilän ympärille olisi voinut luoda kokonaisen kirjan. Tässä teoksessa Jäppilä on lähes jatkuvasti läsnä mutta sopivasti taustalla ja antaa tilaa muille toimijoille, kuten Georg Malmsténille, Helge Pahlmanille, Eero Lauresalolle ja lukuisille muille avainhenkilöille orkesterin eri vuosikymmeninä.

Tikka on selvästi myös kuunnellut kaikki Dallapén levytykset ja rohkenee arvioida niitä kohtuullisen kriittisesti. Dallapé levytti paljon, ja mukaan mahtui myös täysin luokatonta musiikkia, jolla on kuitenkin tärkeä lähdearvo tanssimusiikin tylihistorian kannalta. Sama koskee laulujen sanoja. Tikka on käyttänyt paljon laulutekstejä esimerkkeinä Dallapén iskelmätuotannosta. Siinä on omat riskinsä. Monet sanoitukset olivat äärimmäisen kömpelöitä – kaukana Reino Helismaan tai Juice Leskisen riittelyn taiteesta. Niiden näkeminen pelkkänä tekstinä antaa aika karun kuvan Dallapén musiikista. Varhaisen iskelmän sanat olivat laulamista varten, eivät kirjoista luettavaksi. Tässä jos missään laulurunous ja kirjallinen runo ovat täsmälleen kaksi eri asiaa.

Kirjan muusikkojuttujen takana on analyysi kevyen musiikin instituutiosta ja ammatillistumisesta. Yhden orkesterin kehitys nivoutuu tiiviisti suomalaisen yhteiskunnan moniin kohtalonhetkiin, jos kohta myös arjen ja juhlan suhteisiin. Samalla Tikka tulee kirjoittaneeksi populaarimusiikin suuremman historian: ei Dallapé tyhjössä soittanut, vaan kaikki orkesterin vaiheet liittyivät laajempiin kehityslinjoihin. Ne koskivat muun muassa rytmimusiikin tylyn muutosta, muusiikon asemaa, yleisöjen käyttäytymistä ja musiikin taloutta.

300-sivuisen kirjan punainen lanka kietoutuu siihen, miten neljän työläispojan haitarijatsiyhteestä kehittyi ensin alle kymmenessä vuodessa Suomen tunnetuin tanssiorkesteri, kokonaisen aikakauden symboli. Juoni jatkuu sen ympärillä, miten orkesteri säilytti oman tyyliinsä ja sinnitteli hengissä myös niinä vuosikymmeninä, jolloin Dallapé-musiikki kuului auttamatta menneisyyteen ja joutui samalla moni-ilmeisen kierrätyksen kohteeksi.

Ammattimaistumisen myötä orkesterista tuli käsite, jonka suoma-

laiset tunnistivat vuosikymmenestä ja sukupolvesta toiseen. Sota-ajan jälkeen Dallapén sankaritarina poistui julkisuudesta, ja siitä tuli tavallinen tanssiorkesteri. Humpan syntyi 1950-luvun lopulla vanhojen Dallapé-fokstrottien perustalle nosti yhtyeen uudelleen esille, nyt jo hieman valikoidumman ja vanhemman yleisön viihdyttäjänä. Dallapéta tuli instituutio, joka jatkoi viihdytyskiertuettaan ajan muutoksista välittämättä. Vai välitkö sittenkin? Kirja kertoo myös siitä, mitä Dallapé on 2000-luvulla, kun miehet ovat vaihtuneet ja yleisö ja ympäristö kokonaan toinen.

1930-luvun Dallapé oli lähes joka suhteessa edelläkävijä: äänilevyjen taustakorkesterina, kevyen musiikin radioaittajana, kevyen musiikin koulutuksen järjestäjänä, koko maahan ulottuvan kiertue-toiminnan aloittajana, supisuomalaisen hittimusiikin – iskelmä – luoja ja toteuttajana.

Edelläkävijyys koski myös itse musiikkia, sillä Dallapé tuli kehittäneeksi varsin omaleimaisen orkesterityylin. Tyyli syntyi aluksi olosuhteiden pakosta, kun tanssimusiikin nykyvirtauksista vain hämärästi tiedotiset muusikot yrittivät luoda jotain uudenaikaiselta kuulostavaa. Dallapén soitto oli amerikkalaiseen tai mannermaiseen tanssimusiikkiin verrattuna kömpelöä, kulmikaista, vanhakantaista ja karkeaa. Mutta se vastasi kotimaista kysyntää ja yleisön musiikkimakua.

Dallapé loi ja vahvisti tätä kysyntää omilla kiertueillaan ja äänilevyilläään. Äänilevyn yleistessä 1930-luvun vaihteessa tilanne oli hieman sama kuin kännyköiden läpilyönnissä 1990-luvulla: kysyntä syntyi vasta kun uusi tarve luotiin. Muutaman vuoden kuluttua suuri yleisö ei enää voinut käsittää, miten oli tullut toimeen ilman uutta keksintöä, äänilevymusiikkia, iskelmää ja jatsia.

Tähän asti kirjan tarina on useimpien vanhan tanssimusiikin harrastajan tiedossa, joskin Tikka

tuo siihenkin uusia yksityiskohtia ja korjauksia. Kiinnostavia seikkoja paljastuu muun muassa siitä, miten orkesteri kykeni jo 1930-luvun puolivälissä uudistumaan ja tavoittamaan kansainvälisen swing-tyylin – jopa siinä määrin, että sodan sytyessä jopa puhdasoppiset jazzin harrastajat arvostivat Bruno Laakon johtamaa Dallapéta. Myös orkesterin elämää sävyttäneet ristiriidat Martti Jäppilän ja eri musiikillisten johtajien välillä tuodaan selkeästi esiin. Dallapé oli liikeyritys, ja suurimmat riidan aiheet koskivat tietenkin rahaa ja sen jakamista. Myös musiikilliset kiistat veivät orkesterin ajoittain hajoamisen partaalle.

Dallapén tarina siirtyy aivan uudelle urille siinä vaiheessa, kun orkesteri menetti asemansa tanssimusiikin tiennäyttäjänä. Kirja kuvaa nyt tanssisoiton arkea siinä muodossa, jollaisena sen sadat muut tanssisoittajat Suomessa kokivat: raskas puoliammattilaisuus, huonot palkat, ankeat työolot ja vähäinen arvostus. Välillä Dallapé ennätti jo hajotakin, kunnes humppa-reival nosti orkesterin jälleen valokeilaan.

Mitään suurta herkkua humpan soittaminen ei näytä olleen, ja uusien soittajien etsiminen veteraanien tilalle aiheutti omat ongelmansa. Varsinkin 1970-luvulla yleisö tottui ravintoloissa ja tanssipaikoissa kahden–kolmen hengen humppayhtyeisiin, ja kuuden soittajan orkesteriksi pienentynyt Dallapé tuntui sekini liian isolta. Vanhan tyylin pelasti yhtyeen johtaja Eero Lauresalo, joka vaati kunnioittamaan vanhoja sovituksia. Niitä ei pienempi yhtye voinut toteuttaa.

Dallapén tarina jatkuu edelleen 2010-luvulla, kun uusi akateeminen jazzsoittajien joukko on löytänyt vanhat sovitukset ja tulkitsee niitä omalla tavallaan. Suomalaisen tanssimusiikin uusklassismi näyttää olevan niin vakaalla pohjalla, etten ihmettelisi, jos Marko Tikka ja Toivo Tamminen joutuvat

pian kirjoittamaan orkesterin 100-vuotishistoriikkiin.

– VESA KURKELA

Miehitettyjen itäalueiden väestöpolitiikkaa

Mika Huovinen: Did the East Belong to the SS? The Realism of the SS Demographic Reorganization Policy in the Light of the Germanization Operation of SS- and Polizeiführer Odilo Globocnik. *Jyväskylä Studies in Humanities* 161, Jyväskylä 2011. 268 s.

Toisen maailmansodan aikana kansallissosialistinen Saksa ryhtyi miehittämällä Puolan ja Neuvostoliiton niin kutsutuilla itäalueilla (*Ostraum, Ostgebiete*) toteuttamaan suurisuuntaisia taloudellisdemografisia uudelleenjärjestelyjä. Saksan hallitsemasta itäalueesta oli määrä tulla huolellisesti suunniteltu ja järjestetty puskurivyöhyke, jolta rodullisesti vieras väestö karkotettaisiin uusien germaanisten uudisasukkaiden tieltä. Siitä haluttiin myös muodostaa Saksan taloudelle välttämättömäksi uskotu perustuotanto- ja markkina-alue, jonka avulla Saksa työkenisi menestyksekkäästi kilpailemaan maailman ensisijaisten talousmahdientien eli Yhdysvaltain ja Ison-Britannian kanssa. Näkyjen perustana oli ankan agraarinen ja kolonialistinen ajatusmaailma: valloitetun idän uusien asukkaiden oli oltava ennen muuta talonpoikia. Taloudellisten tuotantoyksiköiden oli koostuttava pääasiassa perheiden omistamista maataloista, joiden tuotantokyky ei nojaisi niinkään tieteellis-teknologiseen osaami-

seen ja skaalaetuihin kuin vapaasti saatavilla olevaan orjatyövoimaan.

Mika Huovisen väitöstutkimus käsittelee SS:n miehityssä Puolassa, Kenraalikuvernementissa, harjoittamaa väestö- ja asutuspolitiikkaa. Keskenään päällekkäiset ja usein valmiiksi ristiriitaiset suunnitelmat ulottuivat ylimmältä poliittiselta tasolta pienimpiinkin yksityiskohtiin, eikä jättimäisiksi aiottuja muutoksia voitu viedä läpi kajoamatta viime kädessä yksittäisiin kyliin, talouksiin ja ihmisiin. Vaikeudet uudelleenarvioimissuunnitelmien ja niiden käytännön toteutuksen välillä tulivat täällä korostusti esiin.

Sota tarjosi välttämättömän savuverhon kansallissosialistien kaikkein radikaaleimpien suunnitelmien toimeenpanemiselle. Kaikkein tunnetuin esimerkki on tietysti holokausti, Euroopan juutalaisten kansanmurha, jonka hahmotumiseen Neuvostoliittoa vastaan käytävän sodan radikalisoiva vaikutus oli ratkaiseva ja jonka toteuttamiseen sota myös tarjosi suosiolliset olosuhteet. Samaten väestöpolitiikan kunnianhimoisimpia tavoitteita ryhdyttiin tavoittelemaan juuri sodan oloissa. Sen sijaan, että sota-aika olisi tarjonnut niiden toteuttamiselle samanlaiset suosiolliset olosuhteet, Huovisen tutkimus kuitenkin osoittaa väestörakenteen muuttamishankkeiden olleen sodan ajan oloissa liian suuri rasitus kansallissosialistien, SS:n ja koko Saksan voimavaroille.

Kuten Huovinen tuo tutkimuksessaan esiin, suunnitelmien toteuttaminen olisi vaatinut valtavia määriä riittävän germaanisiksi katsottuja uudisasukkaita. SS joutui havaitsemaan, ettei tällaisia ihmismassoja yksinkertaisesti ollut käytettävissä. Etnisesti ei-toivotun väestön pakkosiirrot taas merkitsivät maataloustuotannon häiriöitä, paikallisen vastarinnan lisääntymistä ja, kuten vuoden 1943 aikana jo tapahtui, saksalaisen hallinnon otteen kirpoamista kokonaan

laajoista osista Kenraalikuvernementtia. Avoimen väkivallan keinoin ei päästy nopeaan ja ratkaisevaan menestykseen. Brutaalius osoittautui tehottomaksi, ja operaatio nostatti niin suuria vastavaihtuksia, että siitä oli käytännössä pakko luopua. Kuten Huovinen toteaa, SS:n voimavarat riittivät operaatioiden suunnittelemiseen ja osittaiseen toteuttamiseen, mutta eivät niiden seurauksien hallitsemiseen.

Johtopäätökset eivät tällaiseen ole yllättäviä eivätkä aikaisemmassa tutkimuksessa kokonaan huomaamatta jääneitä. Huovinen on kuitenkin sisäistänyt hyvin kansallissosialistisen valtion ja hallinnon organisatorisen pohjan tuntemuksen merkityksen tutkimuksen onnistumiselle. Muutoin lähteet eivät avaudu lainkaan, vaan voivat jopa viedä tutkijaa harhaan. Kansallissosialistiselle valtiolle oli ominaista organisatorinen improvisointi, henkilöihin kiinnittynyt valta ja institutionaalisten rakenteiden voimattomuus. Tutkijan on siksi tunnettava tarkkaan tutkimusaiheeseensa vaikutusmahdollisuudessa olevat eri toimijat, organisaatiot ja henkilöt. Tämän Huovinen osoittaa hallitsevansa, vaikka jääkin paikoin lähteissä tarjottujen tulkintojen ja sisällönmääritysten vangiksi kykenemättä haastamaan niitä muuten kuin pinnallisesti.

Taustoitus on jopa liiallisen yksityiskohtaista: Huovinen uhraa sille neljä lukua, mutta työn ehdoton vahva alue on kuitenkin lukuihin 5–7 sisältyvä, kansallissosialistien toimeenpanemien väestön pakkosiirto- ja asutusprojektien käytännön toteutuksen yksityiskohtainen kuvailu. Väittelijä on tehnyt tätä osuutta varten yksityiskohtaisen ja perusteellisen arkistolähteiden tutkimuksen, ja kykenee oman työssä perusteella kuvaamaan havainnollisesti kansallissosialistisen hallinnon leimallisia sisäisiä ristiriitoja ja kaikkialle ulottuvaa keskinäistä kilpailua.

Huovisen tutkimus tuo näkyvästi esiin Kenraalikuvernementin Lublinin-alueen SS- ja poliisijohtajan Odilo Globocnikin hahmon. Kyseessä on tyyppiesimerkki kansallissosialistisen hallinnon sisällä omaa etuaan ajavasta ja varjelevasta satraapista, joka pyrkii enna-koimaan esimiehensä, Heinrich Himmlerin, mieltymyksiä ja parantelemaan omaa asemaansa ohi virkatien, nojaamalla pääasiassa henkilökohtaiseen suhteeseensa Himmleriin. Globocnikin toiminta on myös erinomainen esimerkki tutkimuksessa jo aikaisemmin osoitetusta kansallissosialistisen hallinnon taipumuksesta hakeutua, juuri Globocnikin kaltaisten toimijoiden vaikutuksesta, aina vain radikaalimpiin ratkaisuihin. Huovisella olisi ollut tässä tutkimuksessa hyvä tilaisuus sanoa sanansa tämän jatkuvan radikalisoitumisprosessin luonteesta.

Johtopäätöksissään Huovinen selvästi kohtaa vaikeuksia siirtymään yksityiskohdista yleiseen. Johtopäätökset jäävät siksi tarpeettoman epämääräiselle tasolle, eivätkä saavuta sellaista täyttä kantavuutta, jonka väittelijän aineiston tuntemus ja huolellinen työskentely mahdollistaisivat. Tämä johtaa kysymykseen, olisiko tässä työssä ansiokkaasti käytetty aineisto lopulta vastannut paremmin kysymyksiin, jotka olisivat olleet luonteeltaan vähemmän yleisiä ja spekulatiivisia?

Huovisen työn heikkoudet liittyvät lähinnä keskustelevuuteen aiemman tutkimuksen kanssa sekä johtopäätösten jäämiseen kovin ilmeiselle ja yleiselle tasolle. Metodologinen pohja jää erittelemättömäksi. Jotkin käytetyt ja työn kannalta keskeiset käsitteet, kuten ”kansallissosialistinen ideologia”, ovat niin vaikeasti määriteltävissä, että ne jäävät väkisininkin epämääräisiksi. Työn vahvuudet taas painottuvat tutkimusaineiston ja aihepiirin hallintaan, ja SS:n operaatioiden käytännön toteutuksen

tarkkaan kuvailuun. Huovinen hallitsee hyvin aihepiirinsä aikaisemman tutkimuksen, ja kansallissosialistisen terminologian käyttö on kautta linjan johdonmukaista ja tarkkaa. Huovinen on tehnyt vaikeuttavan määrän työtä tutkimuksensa eteen, lähteiden käyttö on tyhjentävää ja huolellista, ja Huovinen taitaa lähdeapparaatin käytön esimerkiksi kelpaavalla tavalla. Tutkijanote on siis pitävä.

Kuvaavaa kyllä, Suomesta puuttuu melkein kokonaan omaehtoinen kansallissosialistinen tutkimustraditio, vaikka aihepiiri liittyy suoraan omaan historiaamme. Huovisen tutkimus edustaa Suomessa tarpeettoman harvalukuisen edustajien varaan jäänyttä, kansainvälisen tutkimuksen hallintaan ja alkuperäisen lähdeaineiston tuntemukseen ja käyttöön perustuvaa kansallissosialistista tutkimusta. Sitä voi siksi tervehtiä ilolla. Mika Huovinen osoittaa tutkimuksellaan olevansa vakavasti otettava suomalainen kansallissosialistinen aikakauden tutkija.

— OULA SILVENNOINEN

Vaikeuksien kautta suomalaisen atomitasapainoon

Tuomo Särkikoski: Rauhan atomi, sodan koodi. Suomalaisen atomivoimaratkaisun teknopolitiikka 1955–1970. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXV. Helsingin yliopisto, Helsinki 2011. 499.

Kokeneen teknologian historian tutkijan Tuomo Särkikosken väitöskirja käsittelee ydinvoiman

käyttöön valmistautumista Suomessa ja ydinvoimavalintojen monimutkaista ratkaisua 1960-luvun lopulla. Tarkastelun keskiössä ovat erikoisalan tärkeimmät suomalaiset aikalaistoimijat 1950-luvun puolivälistä lähtien, näiden väliset suhteet ja neuvottelut sekä ratkaisuprosessien tuottamat päätökset. Kysymyksessä on aiempia tarkasteluja monipuolisempi ja -polvisempi selvitys yhdestä kylmän sodan Suomen kiistellystä, samanaikaisesti poliittisten ja teknologisten ratkaisujen sarjasta. Sen tuloksena Suomeen ryhdyttiin lyhyehkössä ajassa rakentamaan kahta Neuvostoliitosta ja kahta Ruotsista tilattua ydinvoimalaa.

Tutkimus etenee kronologisesti tutkittavia prosesseja seuraten. Särkikoski kirjoittaa kattavaan alkuperäisaineistoon perustuvaa kertomusta. Hän on keskittynyt kirjalliseen aineistoon ja jättänyt mm. haastattelut sivuun.

Kirjan ensimmäisellä puoliskolla käsitellään suomalaisten toimijoiden valmistautumista atomien valmistamiseen vuosina 1955–1965. Keskeinen osa on lähtökohtana fyysikko Erkki Laurilan johtamilla valtiollisilla toimikunnilla sekä valtionyhtiö Imatran Voimalla, mutta myös yksityisen teollisuuden Voimayhdistys Ytimellä sekä alan kansainvälisellä kentällä. Tekstin jälkimmäisessä osassa Särkikoski kampa atomivoimalan hankinnan tarjouskierroksia ja jäljittää niitä monimutkaisia neuvotteluja, jotka saivat alkunsa erityisesti Neuvostoliiton tarjouksen uusimisen johdosta. Kotimaisen hallintokoneiston muistiot ja yksityiset keskustelut marssivat jonossa ja välillä rivissä. Lopuksi tekijä tarkastelee vuonna 1969 tehdyn tilauksen yhteyttä suomettumiskeskusteluun ja esittää tuloksiaan suomalaisesta atomitasapainosta.

Tutkimuksen taustalla on Särkikosken aiemmin Karl-Erik Michelsenin kanssa kirjoittama teos, joka käsittelee Imatran Voiman Lovii-

saan tilaamien neuvostovoimailoiden historiaa.¹ Särkikoski laajentaa väitöskirjassa mielenkiintoaan yksityisen teollisuuden atomialan edunvalvojiin ja alan kansainvälisiin toimittajiin ja valvojiin.

Särkikoski hyödyntää tutkimuksen lähestymistapana teknologian yhteiskunnallisen muotoutumisen tutkimuksen ajatuksia. Kirjan keskeinen käsite on ”teknopolitiikka”, jota tekijä käyttää laueammin kuin termiä Ranskan ydinvoimahistoriaan aiemmin sovittanut Gabrielle Hecht, sanoen sen avulla hahmottavansa teknologian ja politiikan keskinäistä suhdetta. Vaikka käsite toisaalta nostaa esiin teknologian ja politiikan yhtymäkohdita ja vuorovaikutusta, se samalla nivoo yhteen kaksi jo yksistäänkin vaikeasti rajattavaa ilmiötä sekä liiaksi yhdistää ja näennäisesti tasa-arvoistaa tutkimusajankohtana – ainakin Suomessa – mieluusti erillään operoivia teknologian ja politiikan toimijoita.

Suomalaista ydinvoimaratkaisua on tähän asti tutkittu eniten toisaalta poliittisen historian näkökulmasta ja toisaalta toimijoiden it-sensä näkökulmasta. Lisäksi atomien kulttuurihistoriaa on tutkittu jonkin verran. Uutta tutkimustietoa ydinvoimahankkeista on alkanut kertyä myös kansainvälisesti. Särkikosken tutkimus tarjoaa lisätietoa kotimaisista hankkeista ja päätöksistä aiempaa kokonaisvaltaisemmasta näkökulmasta. Olenaisinta on kuitenkin, että Särkikoski pyrkii vakavasti ottamaan teknologian historian avuksi yleisempään kylmän sodan historian tutkimukseen.

Ydinaseiden ja ydinenergian kytköksen takia kansainvälinen politiikka jännitteineen oli alusta

1. Karl-Erik Michelsen – Tuomo Särkikoski (2005) *Suomalainen ydinvoimailaitos*, Edita. Kirjan kritiikistä ks. esim. Petri Pajun arvio ”Vaka vanha ydinvoima” (*Tieteessä tapahtuu* 5/2006).

asti läsnä ydinvoiman kaupallistamisessa ja myös atomivoiman käyttöönottoa valmistelevilla suomalaisilla tahoilla, vaikka toiset ymmärsivät asian paremmin kuin jotkut muut. Särkikosken tutkimus tarjoaa uutta tietoa monesta aihepiirin keskeisestä toimijasta kuten akateemikko Erkki Laurilasta ja presidentti Urho Kekkosesta. Särkikosken mukaan Kekkosen osuus ydinvoimaratkaisussa oli ennemminkin pieni kuin suuri. Aiemmissa tulkinnoissa kumpaan on esitetty. Särkikoski tulkitsee, että ratkaiseva päätöksentekijä oli ministeri Väinö Leskinen (SDP). Teknologian edustajien, joiden puhemiehenä Laurila toimi, olennaisimmaksi tehtäväksi jäi valmistella ydinvoimaan siirtyminen huolellisesti, mukaan lukien kouluttaa uuden alan asiantuntijat ja rakentajat, jotka sitten 1970-luvun kuluessa käytännössä muunsivat neuvostoliittolaiset ydinvoimat läntisiin standardein ja turvallisuuskäsitteiksi toimiviksi energialähteiksi – kansainvälisesti katsoen erittäin onnistuneesti.

Ydinvoimalatilausten teko oli kaikkea muuta kuin helppoa suomalaisille, kun valtionyhtiö Imatran Voima yritti yhtäältä noudattaa länsimaista kauppatappaa ja toisaalta joutui tarjoamaan mahdollisuuden myös Neuvostoliitolle, joka halusi osoittaa teknologista kyvykkyytään ydinvoiman alalla. Niinpä suomalaisille asiantuntijoille avautui tarjouskilpailuissa vuodesta 1965 alkaen kansainvälisesti harvinaislaatuinen tilanne vertailla kylmän sodan vastakkaisissa leireissä kehitettyä tekniikkaa – sekä oppia kilpaillevien talousjärjestelmien kauppatappoja.

Lopulta vuosikausia kestäneet, eri länsimaiden ja Neuvostoliiton teknologiaa, kauppaa ja politiikkaa yhdistäneet ja sekoittaneet tarjouskilpailukierrokset koituivat Suomelle eduksi paitsi hinnan laskuna myös reaktorityypin valinnassa: tällä välin 1960-luvun jälkipuoliskolla teknologisista vaihtoeh-

doista oli seuloutunut kaupallisesti voittoisa ”amerikkalaistyyppinen” ydinreaktori, jonka Suomi siis tilasi Neuvostoliitosta. Jos teknologian asiantuntijat olisivat saaneet päättää, he olisivat luultavasti kiirehtineet tilaamaan lännestä jälkikäteen katsoen huonomman vaihtoehdon. Särkikosken tutkimuksen parhaisiin ansioihin kuuluu, että se herättää lukijassa monia uusia ajatuksia ja lisäkysymyksiä.

Tutkimuksen laajuus on kaikkiaan noin 450 sivua, joista viimeinen sivu on johtopäätösluku. Tekijä esittääkin johtopäätöksiä jo ennen loppua, ja osa jätetään lukijan etsittäviksi ja jopa muodostettaviksi. Valitettavasti Särkikoski ei arvioi tuloksiansa uutuusarvoa saati merkitystä. Kirja sisältää lisäksi liikaa yksityiskohtia ja on siksi työläs luettava. Käytettävyyden kannalta on siksi erinomaista, että tutkimus on vapaasti saatavilla myös sähköisesti.

Särkikoski keskustelee tutkimuksessaan melko rajoitetusti muun tutkimuskirjallisuuden kanssa, vaikka hän viittaa runsaaseen määrään aiempaa tutkimusta. Hän ei ole huomioinut toimijoita kuten suomalaisia ammattisotilaita tai heidän ja tiedemiesten välisiä yhteyksiä, joita ei näy lähdemateriaalissa. Suomalainen ydinvoimaratkaisu mainitaan monella tapaa erikoislaatuiseksi kokoelmaksi ja yhdistelmäksi kylmän sodan eri osapuolten teknologiaa, mutta suomalaisten kehityskulkujen rinnastus vertailukelpoisiin maihin jää vähäiseksi ja hajanaiseksi. Edellä mainittuja katvealueita olisi voinut valaista systemaattisemmalla ja analyttisemmalla lähestymistavalla sekä tutkimuskeskustelun avulla.

Särkikosken tutkimustulosten mukaan atomivoimalatilaus jatkoi Suomen puolueettomuuslinjan muotoilua ja osaltaan vahvisti sitä. Vuosien keskinäisen kilpailun ja viivytelyn jälkeen suomalaiset tahot pääsivät yksimielisyyteen siitä, että

paras ratkaisu oli tilata lähes samanaikaisesti voimala sekä idästä (valtio) että lännestä (teollisuus) – kuitenkin niin, että ensimmäinen tilattaisiin Neuvostoliitosta. Vaikka Särkikoski ei sitä tekstissä huomaa, kotimainen konsensus saavutettiin huomattavan pian sen jälkeen, kun Neuvostoliiton johtama liittoutuma oli miehittänyt Tšekkoslovakian elokuussa 1968. Kenties suomalaiset päättäjät näkivät tässä tilaisuuden molemminpuoliseen lisähyötyyn ja/tai tekivät kotimaansa kannalta parhaan ratkaisun sopimalla ripeästi ydinvoimalatilauksen Neuvostoliitosta. Näin Suomesta tuli ainoa itäblokin ulkopuolinen maa, johon valmistui neuvostovalmistetyn ydinreaktori (tai kaksi reaktoria, joskin muunneltuna) Neuvostoliiton olemassaolon aikana.

Kiinnostavasti Särkikosken tutkimus viittaa tapaan, jolla suomalaisista poliitikoista etenkin Urho Kekkosen saattoi käyttää ydinvoimalaprojektia, kun kylmää sotaan liennytettiin Suomen pääkaupungissa vuonna 1969: ”Voidaan hyvällä syyllä kysyä, olisiko Neuvostoliitto tulkinnut Helsingin yhtä sopivaksi globaalin aseriisunnan [SALT] ja eurooppalaisen liennytyksen areenaksi [ETYK, 1975], jos Suomi olisi evännyt siltä mahdollisuuden tarjota rauhanomaista ydinenergiateknologiaa ja jos se olisi joutunut hyväksymään suomalaisten ydinreaktoreiden sitomisen läntisiin polttoainekiertoihin.” (s. 448.) Teknologian ja politiikan yhteyksiä ja vuorovaikutuksen tarkastelu kertoo näin myös kylmän sodan suomalaisjohton ajattelusta ja toiminnasta, erityisesti kylmän sodan koodin purkamiseksi – työkaluna muun muassa ydinreaktori.

Särkikosken väitöstutkimus on seikkaperäistä perustutkimusta, joka tarkastelee olennaista kylmän sodan vaihetta Suomessa yhdistäen poliittisen historian, taloushistorian ja teknologian historian tietämystä. Tutkimus kartoittaa laa-

jasti niitä monenlaisia muutoksia ja monialaista systeeminrakennusta, joita tutkimusajankohtana tehtiin ja tapahtui energiakysymysten hoidossa ja kansainvälisen atomipoliitiikan alueella ja jotka tulee muistaa Suomen ydinvoimaratkaisua tarkasteltaessa.

Särkikosken tutkimus tarjoaa kosolti aineksia kiinnostaviin johtopäätöksiin, joiden kehittäminen saattaa toivottavasti jatkoa. Tulokset laajentavat ja vahvistavat sitä käsitystä, että suomalaisten tilaamia ydinvoimaloita tulee tarkastella yhdessä osana ratkaisujen sarjaa, joka oli kiinteässä yhteydessä Suomen kylmän sodan tasapainopoliitiikkaan ja puolueettomuuden linjanvetoihin.

– PETRI PAJU

Suurten ikäluokkien työllistäminen jäi haaveeksi

Janne Leiviskä: Pohjois- ja Itä-Suomen elinkeinon kehittäminen suomalaisen yhteiskunnan murroksessa. Suurimpien puolueiden elinkeinopoliittikka 1951–1970. Oulun yliopisto, Oulu 2011. 402 s.

Suomessa tikitti sosiaalis-taloudellinen aikapommi, kun sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat olivat tulossa työikään 1960-luvulla. Yleisesti ymmärrettiin, että asutuspolitiikka, jolla sotaveteraanisukupolvi oli ”sidottu maahan”, ei voinut toimia seuraavan sukupolven työllistäjänä. Ongelma oli polttavin Pohjois- ja Itä-Suomessa eli alueilla, joita 1960-luvulta alkaen on kutsuttu kehitysalueiksi.

Janne Leiviskän väitöskirja tarkastelee Suomen neljän suurim-

man puolueen elinkeinopoliittisia ohjelmia Pohjois- ja Itä-Suomen kehittämiseksi ja toimintaa näiden ohjelmien toteuttamiseksi 1950- ja 1960-luvulla. Hänen tutkimusaineistonsa on ainakin määrällisesti kattava. Keskeisimpänä aineistona hän on tutkinut maalaisliitto/keskustapuolueen, kokoomuksen, sosiaalidemokraattisen puolueen ja SKDL/SKP:n kaikkien puolue-elinten pöytäkirjat ja niihin liittyvät aineistot sekä painetun eduskunta-aineiston vuosilta 1951–1970, minkä lisäksi on käytetty muutakin aineistoa. Tosin lähteet rajoittuvat retoriseen aineistoon, joka ilmentää juuri puolueiden tavoitteita. Esimerkiksi teollisuustilaston mahdollisuuksia ei ole hyödynnetty.

Leiviskän tutkimuksesta ilmenee, että 1950-luvun kuluessa suurten ikäluokkien työllistäminen muodostui elinkeinopoliittisten ohjelmien ikään kuin yhteiseksi nimittäjäksi. Puolueiden oli kuitenkin poliittisesti vaikea luopua sodanjälkeisessä tilanteesta vakiintuneesta, asutustoimintaa ja pienviljelystä suosineesta politiikasta, vaikka oli havaittavissa, että se ei voinut olla ratkaisu ongelmaan. Kokoomus oli puolueista ainoa, joka tätä politiikkaa ei ollut milloinkaan tukenutkaan. Sosiaalidemokraattinen puolue uhrasi pienviljelijäkannatuksen 1950-luvun jälkipuoliskolla ja maksoi siitä korkean poliittisen hinnan, mutta maalaisliitolle ja kommunisteille irtaantuminen oli vaikeata, miltei mahdotonta.

Henkilötoimijoista eräänlaisen sankarin asemaan tutkimuksessa nousee Johannes Virolainen, joka 1940-luvun lopulta alkaen ajoi maalaisliiton piirissä maaseudun elinkeinon monipuolistamista. Virolainen tarkoitti pienteollisuuden edistämistä muutoin maatalouteen suuntautuneissa maalaisyksyksissä. Mutta maalaisliitto puolueena tarrautui maanviljelijöiden edun vaalimiseen, mihin puolueen kannatus oli sidottu. Vasta vuonna

1962 se sai hyväksytyksi maaseudun elinkeinon monipuolistamista tarkoittavan ohjelman.

Teollisuuspolitiikassa Leiviskä nostaa keskeiseen asemaan sosiaalidemokraattien vuoden 1957 teollistamisohjelman, joka samalla irtaannutti pienviljelijät puolueesta ja sinetöi puolueen hajaannuksen. Samalla siihenastinen sosiaalidemokraattisen puolueen puoluesihteerin Väinö Leskinen nousee tutkimuksen toiseksi keskeiseksi henkilötoimijaksi.

Leiviskä kiinnittää huomiota ideologiseen dogmatismiin puolueiden teollisuuspolitiikassa. Kommunistit eivät hyväksyneet mitään sellaista, mikä tarkoitti yksityisen yritteliäisyyden tukemista. Kokoomus taas torjui periaatteellisesti kaiken valtion harjoittaman yritystoiminnan vaatien, että verotusta oli alennettava, minkä odotettiin johtavan yksityisten pääomasijoitusten kasvuun. Sosiaalidemokraatit hyväksyivät yksityisen yritystoiminnan, mutta halusivat ohjata valtion toimenpiteet valtionyhtiöiden hyväksi. Leiviskän mukaan vasta Mauno Koivisto toi puolueeseen ajatustavan, jossa yksityinen yritteliäisyys miellettiin samanarvoiseksi julkisen yritystoiminnan kanssa. Pragmaattisimpana kysymyksessä yksityisen yritteliäisyyden ja valtionyhtiöiden suhteesta tutkimuksessa näyttöä maalaisliitto/keskustapuolue. Periaatteessa puolue suosi ensisijaisesti yksityistä yritteliäisyyttä mutta tuki lämpimästi myös valtionyhtiöiden perustamista ja laajentamista kunhan toimipaikat sijaitsivat puolueen tärkeillä kannatusalueilla. Suomen poliittiset asetelmat suosivat näin valtiojohtoisen teollisuuden perustamista kehitysalueille. Parhaat toteutumisen mahdollisuudet olivat hankkeilla, jotka kytkeytyivät taloussuhteisiin Neuvostoliiton kanssa, sillä ulkopoliittinen kytkentä teki vastustajat varovaisiksi.

Tutkimuksessa tulee esiin mielenkiintoinen painotusero. Maa-

laisliitto/keskustapuolue suosi metsäteollisuutta, koska puolueen kannatus kytkeytyi voimakkaasti yksityiseen metsänomistukseen. Työväenpuolueet taas suosivat metalliteollisuutta, sillä metalliteollisuuden keskukset olivat niiden vahvaa kannatusaluetta.

Leiviskän tutkimuksen kolmas juonne on kehitysaluepolitiikka, jonka maalaisliitto nosti politiikan päiväjärjestykseen 1960-luvun alussa. Tosin kehitysaluepolitiikan juuria voidaan nähdä jo 1950-luvulla käynnistetyssä valtakunnansuunnittelussa, jota erityisesti maalaisliitto suosi. Ensimmäisinä merkittävänä kehitysaluepoliittisina hankkeina Leiviskä tuo esiin Ahti Karjalaisen hallituksen (1962–1963) ja Johannes Virolaisen hallituksen (1964–1966) yritykset virastojen hajasijoittamiseksi ja jälkimmäisen läpiviemät ensimmäiset kehitysalueelait. Tämän jälkeen Leiviskä käsittelee kehitysaluepolitiikan ja kasvukeskuspolitiikan välistä vastakohtaisuutta: kasvukeskuspolitiikka oli sosiaalidemokraattien vaihtoehto keskustapuolueen kehitysaluepolitiikalle.

Leiviskän mukaan puoluekilpailu esti toimivien kompromissien ja täten johdonmukaisen elinkeinopolitiikan synnyn. Fagerholmin III hallituksen eli ”yöpakkashallituksen” ohjelman Leiviskä näkee lupaavana, mutta hallituksen elinikä jäi liian lyhyeksi sen kompastuttua ulkopoliittisiin komplikaatioihin. Myös vuosien 1966–1970 kansanrintamahallitukset näyttäytyvät tutkimuksessa johdonmukaisen elinkeinopolitiikan harjoittajina. Mutta toimenpiteet jäivät riittämättömiksi, ja ne tulivat liian myöhään. 1960-luvun joukkomuutto Ruotsiin oli Leiviskän mukaan selvin osoitus politiikan epäonnistumisesta. Lukija joutuu kuitenkin aprikoimaan, oliko ongelma ylipäätään ratkaistavissa. Kasvoihan Suomen talous kaikesta huolimatta nopeammin kuin Ruotsin tai läntisten teollisuusmaiden yleensä.

Kirjan teksti ei ole täysin viimeisteltyä, vaan aikataulu näyttää kaatuneen päälle. Tekstiin on myös pujahtanut pieniä virheitä, jotka tosin eivät ole vakavia argumentaation ja päättelyn kannalta. Janne Leiviskän väitöskirja on laajaan empiriseen aineistoon perustuva, ensimmäinen kokonaisvaltainen esitys Suomen elinkeinopolitiikasta murroskaudella, jolloin Suomi muuttui leimallisesti maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta teollisuusyhteiskunnaksi.

– TAPANI PAAVONEN

Ulkomaalaishallinnon inhimillisempi puoli

Antero Leitzinger (toim.): Mansikkamaan vartijat. Muistelmia ulkomaalaihallinnosta eri vuosikymmeniltä. East-West Books Helsinki, Helsinki 2010. 200 s.

Maahanmuutto ja monikulttuurisuus ovat viime aikoina puhuttaneet niin poliitikkoja, toimittajia kuin kansalaisia. Eduskunnassa on pohdittu muun muassa turvapaikanhakijoiden oikeutta tehdä töitä. Mediassa taas on tartuttu yksittäistapauksiin, kuten ulkomaalaisyntyisten isoäitien käännytyksiin sekä eräiden perussuomalaisien kansanedustajien lausahduksiin. Keskusteluille yhteistä on, että maahanmuutto ja monikulttuurisuus näyttäytyvät näissä 1990- ja 2000-luvun ilmiönä. Keskusteluissa harvoin muistetaan tuoda esiin, että maahanmuutolla on kaukaiset juuret ja että Suomen historialliset vähemmistöt kuten romanit, tataarit ja juutalaiset ovat aikoi-

naan Suomeen maahanmuuttajina tulleiden ihmisten jälkeläisiä.

Antero Leitzinger on toimittanut ja pitkälti kirjoittanut ulkomaalaihallinnon historian, jonka yhtenä pyrkimyksenä on tuoda maahanmuuton sääntelyn historiaa yleiseen tietouteen ja siten tarjota faktapohjaisia argumentteja nykypäivän ulkomaalaispoliittiseen keskusteluun. Teos etenee autonomian ajoilta nykypäivään saakka. Tieteellisesti ansioitunut ja muuttoliiikkeitä hyvin tunteva Antero Leitzinger käsittelee viranomaisten työtä arjen tasolla samalla kuvaillen poliittisen ilmaston muutoksia. Lähdeaineisto koostuu entisten työntekijöiden haastatteluista, arkistoiduista asiakirjoista ja lehtitiedoista.

Kirjan kronologinen osuus on jaettu neljään osaan. Ensiksi kuvaus etenee suhteellisen nopeasti itsenäisyyden alkuajoilta sota-aikaan. Sota-ajalta teoksessa tuodaan esiin mielenkiintoinen, niin tieteessä kuin populaarissa julkisuudessa vähemmän huomiolle jäänyt seikka, että juutalaisten kansalaisuusanomukset jäädytettiin täysin jatkosodan alettua sisäministeri Toivo Horellin tahdosta. Sodan jälkeiseen aikaan taas kuuluivat pohjoismainen passivapaus ja Neuvostoliitosta Suomeen loikanneet henkilöt. Loikkareita pidettiin yleisesti neuvostotiedustelun lähettäminä ”koepalloina”, joten useimmat lähetettiin takaisin rajan yli.

Toinen osa käsittelee ulkomaalistoimiston johtajan Eila Kännön kautta (1970–1984). Kronologisesti kirja etenee nyt hitaammin, luultavasti siksi, että niin monella haastateltavalla on kokemuksia Kännön kaudesta. Hänen kaudelleen ajoittuvat niin Chilen kuin Vietnamin pakolaiset. Tähän aikaan ulkomaalistoimiston päätöksistä ei voinut valittaa, joten virkamiehillä oli nykyistä enemmän valtaa maahantuloon liittyvissä asioissa. Vähäinen tiedotus yhdis-

tettyinä arkaan ulkopoliittiseen ilmapiiiriin ja tiukkaan johtamistyyliin vaikuttivat median kuvaan Kännöstä kovaotteisena virkamiehenä, johon ”henkilöityi Suomen tiukka ulkomaalaispolitiikka” (s. 30).

Kolmas osa kuvailee ajanjaksoa 1984–1995, jolloin johtajat vaihtuivat aiempaa tiuhempaan tahtiin samalla kuin Suomen ulkomaalaispolitiikka kohtasi suuria haasteita. Neuvostoliitto hajosi, inkeriläisten paluumuutto alkoi ja Suomeen saapui somalialaisia turvapaikanhakijoita Moskovan kautta. Neljännessä osassa taas kuvaillaan ajanjaksoa 1995–2007 ja paneudutaan muun muassa uuden ulkomaalaisviraston ensimmäisen johtajan Mielikki Tenhusen maineeseen ja johtamistyyliin. Kari Suomalainen nimesi hänet ”satutäti Mielikiksi” antaen ymmärtää että Tenhusen johtama virasto oli ottanut aivan liian ”hyvätahtoisen” suhtautumisen turvapaikan hakijoihin.

Kronologisen osuuden jälkeen seuraa temaattinen osio, jossa käsitellään muun muassa turvapaikka-asioita, kirjastoa, joukkoviestimiä sekä työn teknologisoitumista. Kronologista osuutta elävöittävät virastojohtajien kirjoittamat osiot, mutta muilta osin teos on Leitzingerin käsialaa.

Leitzingerin teos on varsin viihdyttävä. Lukija saa muun muassa tietää, että erällä virastoneidillä oli kaunis käsiala eikä ollenkaan kirjoituspatteja sormissa, että naapuri tuli valittamaan viemäreiden tukkimisesta ja, että kerran sorsa-parvi pelastettiin viraston takapihalta. Anekdoottien runsaus saattaa ärsyttää faktahakuista lukijaa, mutta pikkutarinat kiistatta elävöittävät tekstiä ja antavat virastoarjesta monipuolisemman kuvan. Anekdootit ovat myös työhistoriallisesta näkökulmasta mielenkiintoisia, etenkin nuoremman polven edustajalle. Ne luovat kuvaa siitä miten sotien jälkeisessä Suomessa työpaikoilla suhtauduttiin suku-

puoleen, työmoraaliin ja johtajuuteen.

Kyseessä ei toimittajan omien sanojen mukaan ole tieteellinen teos. Kirja onnistui kuitenkin herättämään hämmennystä tutkijapiireissä väittämällä, että inkeriläisten paluumuutto olisi alun perin lähtenyt käyntiin neuvostovirkamiesten ehdotuksesta eikä presidentti Koiviston aloitteesta (s. 82). Leitzinger ilmaisee asian kirjassa aika suorasanaisesti: ”Koivisto hyväksyi ajatuksen, jota ei olisi omasta aloitteestaan esittänyt” (s. 82). Koivisto pitää väitettä katteettomana.¹ Leitzinger olisi ehkä voinut huomauttaa esimerkiksi alaviitteessä, että asiasta on kiisteltä.

Kirjan varsinaisesta tarkoituksestakin voidaan olla monta mieltä. Kyynikko saattaa ajatella, että teos on kirjoitettu, jotta huonomaineisesta virastosta saisi inhimillisemmän kuvan.² Oli tehtävänanto mikä tahansa, kirja tosiaan inhimillistää kuvaa maahanmuuttoa kontrolloivista tahoista: lakia seurataan, mutta rajanylittäjiä kohdellaan kunnioittavasti ja työntekijöistä huolehditaan. Inhimillistäminen toimii myös toissuuntaisesti, sillä kirjassa nimetään eri aikakausina Suomeen tulleita tämän päivän ”julkiksia”. Yhtäältä nämä osuudet onnistuvat pyrkimyksessään ja muuttoliike saa kasvot (mm. Umayya Abu-Hanna, Adrian Soto, Neil Hardwick jne.). Toisaalta, jos kirjassa tosissaan olisi haluttu kuulla myös toisen osapuolen kokemuksia, niin maahanmuuttajia olisi voitu haastatella teosta varten. Nyt vaikuttaa siltä, että sitaatteja on valittu sekundaarilähteistä (eli sanomalehdistä) mielivaltaisesti vain siksi, että maahanmuuttajien äänen esiin tuomista on pidetty tärkeänä. Tätä väitettä tukee se, etteivät maahanmuuttaja-julkikset vanhoissa lehtileikkeissä puhu kirjan aihepiiristä eli maahanmuuton kontrollista vaan ihan muista asioista kuten omista identiteettituntemuksistaan (s. 45, 157).

Vaikka Leitzinger välttää minämuotoa, hänen asenteensa paistavat paikoin läpi. Selväksi käy muun muassa se, että muukalaisvihamielisiä pilapiirroksia Helsingin Sanomiin tehneen Kari Suomalainen erottaminen oli Leitzingerin mielestä virhe: ”Tärkeä keskusteluyhteys, vaikutuskanava ja varaventiili kuitenkin katkesivat kun valtamedia menetti pilapiirtäjässä ’hovinarrinsa’ ja vanhoillisten lukijoidensa takuumiehen” (s. 70). Suomalaista lukuun ottamatta media on taho, jota parjataan läpi teoksen. Kirjassa annetaan ymmärtää, että toimittajat rakastavat sensaatioita, mustamaalavat virkamiehiä eivätkä paljoa totuuksista välitä. Tämä yksipuolinen näkemys joukkoviestimien toiminnasta häiritsee paikoin lukukokemusta. Sinänsä on kuitenkin kiintoisaa kuulla virkamiesten kommentteja siitä, kuinka vaivaannuttavaa heidän on lukea käsitteillä olevasta tapauksesta lehdestä pystymättä sitä kommentoimaan salassapitomääräysten vuoksi.

Joistain puutteista huolimatta kirja havainnollistaa yleisesti ottaen ansiokkaasti maahanmuuttohallintomme historiaa. Siihen täytyy yksinkertaisesti suhtautua sellaisena kuin se on, eli viranomaisien puheenvuorona.

Kirjan lukeneena näen omassa perhepiirissäni sattuneen tapauksen toisin silmin. 1980-luvun puolissa välin Israelissa syntynyt, silloin 18-vuotias pikkuserkkuni, jolla on suomalainen isä ja argentiinalainen äiti, ei saanut Suomessa työlu-

1. ”Inkeriläisten tarina kosketti”, Pekka Hakala/ Helsingin Sanomat, 6.2.2011.

2. Arno Tanner & Laura Koivisto-Khazaal (2009) *Maahanmuutto- ja ulkomaalaisviranomaiset mediassa. Näkyvyys, viestinnän laatu ja osallistuminen keskusteluun*, Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia, no. 38, Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

paa, vaikka hänellä olikin täällä asunto, työpaikka ja sukua. Tapaus ällistyi koko perheen. Luettuani Esa Markkasen selvityksen (s. 128–129) ajasta, jolloin hän oli nuorena esittelijänä työministeriön työvoimaosastolla, en tätä yksittäistapausta enää hämmästele: ”Kerran

sitten kävi niin, kun ulkomaalaisten maahantulo tuntui jo karkaan käsistä, että silloin reipas työministeri, jonka nimi jääköön mainitsematta, soitti minulle: ’Esa, annat sitten 50 % kielteisiä eli siis joka toiseen hakemukseen kielteinen lausunto.’ Yritin änkyttää, että

eihän sitä nyt noin kategorisesti voinut menetellä, mutta ministeri piti päänsä.” Arpanoppa ei pikkuserkkuani yksinkertaisesti suosinut.

– CAMILLA HAAVISTO